

پژوهشکده
اقتصادی
وزارت امور اقتصادی و دارایی

هو العليم

نگاهی به مفهوم شمول اقتصادی و وضعیت آن در ایران

(با تأکید بر فضای کسب و کار)

تاریخ انتشار

بهمن ماه ۱۳۹۸

حقوق معنوی این اثر متعلق به پژوهشکده امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی بوده و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است. برای دریافت گزارش‌های پژوهشکده امور اقتصادی به آدرس earc.ac.ir مراجعه فرمائید.

مطالب این گزارش، الزاماً نظرات رسمی وزارت امور اقتصادی و دارایی و پژوهشکده امور اقتصادی نیست.

فهرست مطالب

خلاصه مدیریتی	۱
مقدمه	۵
۲. تعریف و اهداف شمول اقتصادی	۶
۴. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی	۱۹
۱-۴. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی از دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه (EBRD)	۱۹
۲-۴. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی بر اساس مطالعاتی در امریکا	۲۱
۳-۴. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی در برخی کشورها	۲۵
۵. راهکارهایی جهت تقویت شمول اقتصادی	۲۹
۱-۵. اهرم بازار	۲۹
۲-۵. کسب و کار و کارآفرینی به عنوان مؤلفه‌های اصلی شمول اقتصادی	۲۹
۶. بررسی وضعیت برخی از شاخص‌های شمول اقتصادی در ایران	۳۴
۷. جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی جهت تقویت شمول اقتصادی در ایران	۳۶
منابع	۴۱

خلاصه مدیریتی

شمول اقتصادی^۱ (EI) به برابری فرصت‌ها برای اعضای جامعه، جهت مشارکت در زندگی اقتصادی کارفرمایان، کارآفرینان، مصرف‌کنندگان و شهروندان اشاره دارد. برای دستیابی به گذر به سمت اقتصادهای پایدار که در آن دسترسی کامل و عادلانه به بازار کار، امور مالی، کارآفرینی و به طور کلی فرصت اقتصادی صرف‌نظر از جنسیت، محل تولد، محیط اقتصادی - اجتماعی، سن و شرایط دیگر، تضمین می‌شود، شمول اقتصادی امری حیاتی و ضروری است. به عبارت دیگر، چشم‌انداز اصلی شمول اقتصادی، تسریع در انتقال کشورها به سمت اقتصادهای بازاری با بهره‌گیری از توان بخش خصوصی برای دسترسی عادلانه به فرصت‌های اقتصادی برابر و در نتیجه تقویت پایداری سیاسی و اجتماعی اقتصادهای بازاری است. برای درک بهتر مفهوم شمول اقتصادی، ویژگی‌های آن توسط بنیاد راکفلر در پنج بُعد عادلانه‌بودن^۲، مشارکت‌داشتن^۳، در حال رشد بودن^۴، پایداری^۵ و باثبات بودن^۶ معرفی شده است. جهت تسهیل در شناسایی عوامل تاثیرگذار در هر موضوع (برای هر یک از پنج ویژگی که منجر به دستیابی به شمول اقتصادی می‌شود)، سه زیرمجموعه در نظر گرفته شده و بر این اساس، ۴۹ شاخص اصلی ارائه گردیده است. علاوه بر این، ۸ شاخص دیگر نیز معرفی شده که به دلیل عدم دسترسی به داده‌های کافی در کشورها، به عنوان شاخص‌های اصلی توصیه نشده‌اند. با توجه به اهمیت افزایش شمول اقتصادی، مطالعاتی انجام گرفته که در آنها راهبردهای مختلفی جهت تقویت شمول اقتصادی پیشنهاد شده است. این مطالعات در قالب ۳ گروه قابل طبقه‌بندی می‌باشد. در گروه اول که منطق بر دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه^۷ (EBRD) است، از طریق ۳ موضوع راهبردی شامل دسترسی به اشتغال و مهارت، کارآفرینی و دسترسی به منابع مالی و در نهایت دسترسی به خدماتی که موجب تقویت فرصت‌های اقتصادی می‌شود، می‌توان دسترسی به فرصت‌های اقتصادی برای زنان و جوانان را از طریق پروژه‌ها و تعامل با سیاست‌های مرتبط، تقویت

^۱ Economic Inclusion (EI)

^۲ Equitable

^۳ Participatory

^۴ Growing

^۵ Sustainable

^۶ Stable

^۷ European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)

نمود. این راهبردها اهدافی مانند گسترش تدریجی رویکرد شمول از گروه‌های اصلی آن (جنسیت، جوانان، مناطق) به سایر گروه‌ها مانند افراد دارای معلولیت، پناهندگان و...، همچنین ارزیابی تأثیر شمول اقتصادی در گروه‌های هدف خاص و در نهایت اطمینان از تجزیه و تحلیل دقیق در فرآیندهای انتخاب، نظارت و ارزیابی پروژه‌ها را دنبال می‌کنند. علاوه بر راهبردهایی که از سوی این بانک مطرح شده، گروه دوم مطالعات در خصوص راهبردهای تقویت شمول اقتصادی با تأکید بر ایجاد کسب و کار انجام گرفته که بر اساس آن چهار راهبرد شامل بخش‌های صنعت با فرصت‌های رو به رشد، اعمال نفوذ قدرت اقتصادی نهادها و گسترش کسب و کار اقلیت‌ها، افزایش اشتغال‌زایی از طریق سرمایه‌گذاری‌های عمومی معرفی شده است که برخی در کوتاه‌مدت و برخی در بلندمدت منجر به ایجاد اشتغال می‌شوند.

در نهایت در گروه سوم، زمینه‌ها برای تقویت شمول اقتصادی و توانمندسازی در ۴ گروه، شامل چارچوب‌های حقوق بشر، هنجارها و نهادها، مشارکت فعال در سیاستگذاری و افزایش منابع طبقه‌بندی و مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است. بر اساس این مطالعات، بیان می‌شود که صرف نظر از بحث راهبردهای شمول اقتصادی، چگونگی تقویت آن از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا تقویت شمول اقتصادی از طریق مشارکت فعال در اقتصاد بازار (که آن نیز مستلزم افزایش دسترسی به فرصت‌ها است)، می‌تواند باعث ایجاد اقتصاد سالم‌تر، کاهش تنش‌های اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی جوامع شود. در این راستا، برنامه‌هایی که به علایق افراد می‌پردازند (مانند سرمایه‌گذاری خرد یا توسعه مهارت‌های شغلی) نقش مهمی در آماده‌سازی آنها برای مشارکت در بازارهای رقابتی و جریان اصلی اقتصاد دارند. از این رو، این برنامه‌ها باید با اصلاحات در چارچوب نهادی، از جمله حقوق مالکیت، قوانین ورشکستگی، غیررسمی اقتصاد و حاکمیت قانون در ارتباط باشند.

علاوه بر این، جهت تقویت شمول اقتصادی، توجه به کسب و کار و کارآفرینی و توانمندسازی اقتصادی زنان و جوانان به عنوان مؤلفه‌های اصلی شمول اقتصادی که موتور محرکه توسعه اقتصادی و اجتماعی می‌باشند، ضروری است. کارآفرینان و صاحبان مشاغل کوچک و متوسط، این فرصت را فراهم می‌آورند تا افراد به طور مستقیم در رشد اقتصادی مشارکت داشته باشند. به عبارت بهتر، با ایجاد اشتغال، این فرصت در اختیار افراد قرار می‌گیرد تا در اقتصاد، فعال باشند. در این خصوص، انگیزه تلاش برای ارتقاء کارآفرینی در جوانان، با توجه به رشد جمعیت و نیاز مبرم به ایجاد شغل شکل می‌گیرد. کارآفرینی

به‌ویژه می‌تواند در شرایطی که مشاغل دولتی انتخاب بیشتر فارغ‌التحصیلان جوان است، باعث توسعه بخش خصوصی و باز کردن مسیرهای جدید، جهت ایجاد فرصت‌های اقتصادی شود. جهت ترویج شمول اقتصادی از طریق کارآفرینی، باید اهداف از بین ملاحظات متعدد انتخاب شود. اولین هدف، تشویق افراد بیشتر با پیشنهادها و گوناگون برای کارآفرینی، هدف دوم، تقویت رشد بنگاه‌ها و هدف سوم اجرای اصلاحات نهادی است که تحقق دو هدف اول را تسهیل می‌کند. همچنین هدف چهارم، جذب کارآفرینان و هدایت مشاغل به مسیر اصلی اقتصاد (مشاغل رسمی)، دسترسی به بازارها و خدمات مالی و گسترش خدمات عمومی می‌باشد. هدف نهایی نیز ارتقاء توسعه جوامع محلی، پرورش اکوسیستم‌های کارآفرینی سالم و پیوند آنها با اقتصادهای ملی و جهانی است. در محیط کسب و کار نیز تلاش برای تقویت شمول اقتصادی از طریق ایجاد مشاغل و بنگاه‌های کوچک مزایای بی‌شماری دارد. تحقیقات نشان داده است که مشاغل و بنگاه‌های کوچک، بیشتر از سایر شرکت‌ها به استخدام ساکنان محلی می‌پردازند. به‌کارگیری این افراد می‌تواند به مفهوم درآمد قابل‌تصرف بالاتر برای ساکنان محلی باشد و این امر باعث تقویت قدرت اقتصادی و نشاط آن محلات شود. حمایت از رشد مشاغل کوچک نیز برای صاحبان آن‌ها فرصت‌هایی جهت ایجاد ثروت فراهم می‌کند. در این راستا، فعالیت‌های شمول اقتصادی می‌تواند نقش بسزایی در بهبود کسب و کار داشته باشد. در این راستا، مطالعه اقتصاد ایران نیز حاکی از مشکلات ناشی از تحریم‌های اقتصادی و نرخ‌های تورمی بالا است که خود منجر به افزایش نابرابری اجتماعی شده است. در این زمینه، از یک سو با توجه به اهمیت مسئله نابرابری و تأکید سیاست‌گذاران کشور بر کاهش آن و از سوی دیگر، دستیابی ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه که یکی از اهداف بسیار مهم کشور تا سال ۱۴۰۴ (طبق سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴) می‌باشد، ضرورت و اهمیت شمول اقتصادی و تقویت آن جهت دستیابی به این اهداف آشکار می‌شود.

با توجه به مطالب بیان‌شده، جهت تقویت شمول اقتصادی در ایران با توجه به شاخص‌های پیشنهادی در این گزارش، برخی از مهم‌ترین شاخص‌ها مانند شاخص نابرابری جنسیتی، نرخ مشارکت اقتصادی (نیروی کار)، شاخص ادراک فساد (CPI)، امید به زندگی و شاخص حاکمیت قانون مطالعه و بررسی شده که نتایج آن به‌صورت زیر است:

نرخ مشارکت اقتصادی بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران در پاییز سال ۱۳۹۸، ۴۰٫۱٪ برآورد شده است که این نرخ نسبت به پاییز سال ۱۳۹۷ که برابر با ۴۰٫۵٪ بوده، ۰٫۴٪ واحد درصد کاهش یافته است. در سال ۲۰۱۸ ایران با شاخص نابرابری جنسیتی ۰٫۵۸۹ در مجموع ۱۴۹ کشور در رتبه ۱۴۲ جای داشت و جزء ۱۰ کشور با بیشترین شکاف جنسیتی قرار گرفته است. همچنین موسسه بین‌المللی شفافیت در جدیدترین گزارش خود در سال ۲۰۱۹ با توجه به امتیاز شاخص ادراک فساد ایران (۲۶ از ۱۰۰) را در بین ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۴۶ قرار داد که بر اساس آن بخش دولتی ایران امتیازی پایین‌تر از حد متوسط کسب نموده است. بر اساس آمارهای گزارش شاخص رقابت‌پذیری جهان در سال ۲۰۱۹، امید به زندگی ایران با امتیاز ۸۰٫۴ در رتبه ۷۱ قرار دارد که نشان‌دهنده کاهش مرگ‌ومیر کودکان، افزایش کیفیت زندگی سالمندان و ریشه‌کن‌شدن بیماری‌های واگیردار در ایران است. همچنین شاخص ضریب جینی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ با حدود ۰٫۰۱ واحد افزایش به عدد ۰٫۴۰۹۳ رسید. شاخص حاکمیت قانون در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۷ ایران را با امتیاز ۰٫۴۸ در رتبه ۸۰ در میان ۱۱۳ کشور جای داده است.

با توجه به این آمار و در راستای تقویت شمول اقتصادی در کشور، ضروری است راهکارهایی مانند به‌کارگیری روش‌هایی برای تأمین اعتبار و مشاوره بیشتر برای کارآفرینان و مشاغل کوچک به‌ویژه بنگاه‌های متعلق به اقلیت‌ها، تداوم جریان‌های تأمین مالی برای پشتیبانی از برنامه‌های توسعه کسب و کار، در دستور کار سیاست‌گذاران قرار گیرد. همچنین جهت افزایش توانایی ساکنان مناطق محروم برای تضمین شغل مناسب، می‌بایست اقداماتی مانند پرداخت تسهیلات به کسب و کارهای کوچک، توسعه خدمات بیمه‌ای، حمایت از کسب و کار مبتنی بر گردشگری توسط دولت در قالب توسعه کسب و کار انجام گیرد. استفاده از مشوق‌ها جهت افزایش انگیزه بخش خصوصی، افزایش توسعه منابع انسانی و فرصت‌های شغلی نیز در جهت تقویت شمول اقتصادی کشور امری حیاتی به شمار می‌آید. علاوه بر این موارد، شناسایی و پیگیری راهکارهایی در راستای گسترش منابع برنامه‌های آموزشی و خدمات پشتیبانی جهت توسعه نیروی کار ماهر، آموزش اقشار آسیب‌پذیر در راستای ارتقاء مهارت‌ها، برطرف‌نمودن محدودیت‌های جنسیتی خاص در زمینه‌های کارآفرینی نیز می‌بایست مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر، اقتصاددانان دریافته‌اند که افزایش نابرابری، یک تهدید جدی برای رشد اقتصادی پایدار به شمار می‌آید. در این زمینه، تحقیقات دانشگاهی، اتاق‌های فکر و حتی صندوق بین‌المللی پول و مؤسسات مالی بین‌المللی مانند استاندارد و پورز^۱ نیز در تحقیقات خود نشان داده‌اند که نابرابری مانع رشد می‌شود. تأثیر نابرابری منجر به محرومیت‌های اجتماعی در سرتاسر جهان به‌ویژه آسیب‌پذیرترین قشر جامعه یعنی فقرا شده است. نابرابری، مردم را از مشارکت در فرآیندهای اقتصادی باز می‌دارد؛ درحالی‌که به ثروتمندان این امکان را می‌دهد تا بیشترین منافع را از جمع‌آوری ثروت کسب کنند.

در نگاهی دیگر، رشد اقتصادی، منابع لازم را برای رهایی جوامع از فقر و بالا بردن سطح رفاه ایجاد می‌کند. با این حال، رشد و مزایای آن به‌طور مساوی در تمام جوامع گسترش نمی‌یابد. از این رو، تقویت رشد فراگیر^۲ به‌عنوان ابزاری برای ایجاد جوامع عادلانه‌تر و پایدارتر، به یک اولویت جهانی تبدیل شده است. در این خصوص افزایش دسترسی به فرصت‌های برابر اعضای جامعه، جهت مشارکت در زندگی اقتصادی یکی از مهم‌ترین راه‌حل‌ها جهت کاهش نابرابری است که خود مستلزم توجه بیشتر به شمول اقتصادی^۳ می‌باشد.

در وضعیت کنونی اقتصاد ایران، مشکلات ناشی از تحریم‌های اقتصادی و نرخ‌های تورم بالا منجر به آسیب‌پذیری اقشار تهی‌دست و افزایش نابرابری اجتماعی شده است. به‌نحوی که امروزه فقر و نابرابری در ایران به یکی از چالش‌های مهم اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تبدیل شده است. در این راستا، از یک سو با توجه به اهمیت مسئله نابرابری و تأکید سیاست‌گذاران کشور بر کاهش آن و از سوی دیگر، دستیابی ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه که یکی از اهداف بسیار مهم کشور تا سال ۱۴۰۴ (طبق سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴) می‌باشد، ضرورت و اهمیت شمول اقتصادی و تقویت آن جهت دستیابی به این اهداف آشکار می‌شود.

^۱ Standard&Poors

^۲ Inclusive Growth

^۳ Economic Inclusion

شمول اقتصادی در کشور فراتر از پرداختن به نیازهای اساسی جامعه فقیر و آسیب‌پذیر بوده و در واقع راهی برای شرکت فعالانه آنها در فعالیت‌های تولیدی و کمک به آنها برای تحقق کامل ظرفیت‌های اقتصادی خود و در نهایت افزایش رقابت می‌باشد. بر این اساس، شناخت راهبردهایی جهت تقویت شمول اقتصادی و شاخص‌های اندازه‌گیری آن با تأکید بر فضای کسب و کار ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به اهمیت این موضوع، در این گزارش ابتدا به تعریف، بیان مفهوم و اهداف شمول اقتصادی و سپس به بررسی ویژگی‌ها و شاخص‌های آن پرداخته می‌شود. در ادامه نیز راهبردهای شمول اقتصادی^۱ (EIS) مورد بررسی و در نهایت موضوع کارآفرینی و کسب و کار به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی شمول اقتصادی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در پایان نیز توصیه‌های سیاستی جهت تقویت شمول اقتصادی در ایران با تأکید بر فضای کسب و کار مطرح خواهد شد.

۲. تعریف و اهداف شمول اقتصادی

شمول اقتصادی به برابری فرصت‌ها برای تمام اعضای جامعه جهت مشارکت در زندگی اقتصادی اشاره دارد. افراد با پیشینه‌های اجتماعی و طبقات درآمدی متفاوت، باید فرصت‌هایی برای مشارکت در اقتصاد و بهره‌بردن از مزایای مشارکت خود داشته باشند. به‌طور کلی می‌توان گفت "شمول اقتصادی" به مجموعه‌ای از سیاست‌ها و شیوه‌های اتخاذ شده توسط مشاغل، دولت و سایر نهادهای جامعه برای ایجاد عدالت و

فرصت در اعضای جامعه اشاره دارد. بدین ترتیب کارفرمایان، کارآفرینان، کارمندان و مشتریان می‌توانند در تمام جنبه‌های زندگی اقتصادی جامعه خود مشارکت کنند. بر این اساس، هدف از شمول اقتصادی، ایجاد اطمینان در افراد جهت برخورداری از فرصت‌های برابر در فعالیت‌های اقتصادی و کسب مزایای آن در تمام زمینه‌های اجتماعی، قومی و نژادی و سطوح درآمدی است.

شمول اقتصادی به سیاست‌ها و شیوه‌های اتخاذ شده توسط مشاغل، دولت و سایر نهادها برای ایجاد عدالت و فرصت برابر در جامعه اشاره دارد. در واقع شمول اقتصادی به معنای برابری فرصت‌ها برای تمام اعضای جامعه جهت مشارکت در زندگی اقتصادی است.

^۱ Economic Inclusion Strategy

شمول اقتصادی می‌تواند دارای اشکال مختلفی مانند بهبود دسترسی به آموزش و اشتغال برای افراد بیکار داشته باشد. شمول اقتصادی همچنین می‌تواند فرصت‌های کارآفرینی را تقویت کرده و دسترسی به سرمایه و بازار را برای زنان و یا افراد دارای معلولیت هموار نماید. این تلاش‌ها می‌تواند شامل پیشرفت در زیرساخت‌ها و خدمات در محلات فقیرنشین و جذب سرمایه‌گذاری خصوصی باشد که به افزایش نشاط اقتصادی و کیفیت زندگی منجر می‌شوند.

در این راستا، تقویت شمول اقتصادی از طریق مشارکت فعال در فعالیت‌های اقتصادی، مستلزم دسترسی بیشتر کارگران، کارآفرینان و مصرف‌کنندگان به فرصت‌های برابر است که در نهایت به افزایش رشد اقتصادی منجر می‌شوند. تلاش برای ارتقاء شمول اقتصادی با حذف تبعیض و رفع موانع، جهت دستیابی به فرصت‌های برابر، ظرفیت بالایی در افراد و اجتماع ایجاد و آنها را برای بهبود وضعیت و شرایط مناسب‌تر، توانمند می‌سازد. علاوه بر این، تلاش برای ارتقاء شمول اقتصادی با ایجاد جامعه سالم‌تر از طریق گسترش فرصت‌های اقتصادی، منجر به تسهیل در جذب و پرورش افراد با استعداد از جمله دانشجویان، اساتید و متخصصان می‌گردد.

در محیط کسب و کار نیز تلاش برای تقویت شمول اقتصادی از طریق ایجاد مشاغل و بنگاه‌های کوچک مزایای بی‌شماری دارد. تحقیقات نشان داده است که مشاغل و بنگاه‌های کوچک، بیشتر از سایر شرکت‌ها به استخدام ساکنان محلی می‌پردازند. به کارگیری این افراد می‌تواند به مفهوم درآمد قابل تصرف

بالاتر برای ساکنان محلی باشد و این امر باعث تقویت قدرت اقتصادی و نشاط آن محلات شود. حمایت از رشد مشاغل کوچک نیز برای صاحبان آنها فرصت‌هایی جهت ایجاد ثروت فراهم می‌کند. علاوه بر این، شمول اقتصادی می‌تواند در واکنش به تغییرات جمعیتی و سیاستی نیز مؤثر باشد. تغییر در

ایجاد بنگاه‌ها و مشاغل کوچک می‌تواند با گسترش اشتغال در نقاط مختلف و ایجاد فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی در مناطق مختلف کشور به گسترش شمول اقتصادی کمک شایان توجهی کند.

سیاست‌های مهاجرتی (که توانایی شغلی برای ورود کارگران را محدود می‌سازد) و کاهش کارگران فعلی به دلیل بازنشستگی، از جمله عواملی هستند که کارفرمایان را ملزم به پرورش نیروی کار محلی می‌نماید.

در این راستا، فعالیت‌های شمول اقتصادی می‌تواند نقش بسزایی در بهبود کسب و کار داشته باشد. در مجموع، هدف کلی از شمول اقتصادی در چندین هدف جزئی و متمایز زیر مطرح می‌شود:

- ایجاد شغل‌های متعدد در سطح جامعه مبتنی بر ابزاری که با کمک آن خانوارها ارزش اقتصادی بیشتری ایجاد و فرصت‌های اقتصادی بیشتری را دنبال کنند. کیفیت و بهره‌وری مشاغل از عوامل اصلی در دستیابی این هدف به شمار می‌آیند.
- گسترش کارآفرینی با ایجاد فرصت‌هایی برای بنیان‌گذاران کسب و کار و مشاغل جدید. ماندگاری بنگاه‌های جدید و چشم‌انداز رشد آنها از عوامل اصلی این هدف هستند.
- تضمین دسترسی به بازارها، امور مالی و اطلاعات، منابع موردنیاز برای مدیریت بنگاه‌ها و خانوارها، مؤسسات و واسطه‌های بازار، از جمله عوامل اصلی این هدف محسوب می‌شوند.
- بازاریابی کالاها و خدمات جهت برآورده نمودن نیازهای مصرفی طیف وسیعی از جامعه نیز از جمله دیگر اهداف محسوب می‌گردد.

۳. ویژگی‌ها و شاخص‌های شمول اقتصادی

در تلاش برای درک مفهوم شمول اقتصادی، ابتدا ویژگی‌های آن توسط بنیاد راکفلر^۱ در پنج بُعد مورد بررسی قرار گرفته است. این بنیاد به عنوان بخشی از مأموریت کلی خود در ترویج رفاه افراد در سراسر جهان از پیشبرد شمول اقتصادی حمایت کرده است. بر این اساس، کلمه "شمول" بر لزوم غلبه بر زیان تأکید می‌کند و واژه "اقتصادی" بیانگر لزوم در نظر گرفتن همه ابعاد زندگی اقتصادی است. بنیاد راکفلر با تکیه بر این موارد، "شمول اقتصادی"^۲ را به عنوان اقتصادی تعریف می‌کند که در آن فرصت‌های گسترده برای توسعه بیشتر رفاه (به ویژه برای افرادی که در این مسیر با بزرگ‌ترین موانع مواجه هستند) وجود دارد. این بنیاد استدلال می‌کند که شمول اقتصادی دارای پنج ویژگی عادلانه بودن^۳، مشارکت داشتن^۴، روبه رشد

^۱ Rockefeller Foundation

^۲ Economic Inclusion

^۳ Equitable

^۴ Participatory

بودن^۱، پایداری^۲ و باثبات بودن^۳ می‌باشد. بر این اساس نیز در ابتدا برای هر یک از پنج ویژگی، جهت تسهیل در شناسایی عوامل مهم در هر موضوع و دستیابی به شمول اقتصادی، سه زیرمجموعه ترسیم می‌گردد که زمینه خاصی را برای طبقه‌بندی شاخص‌های قابل اندازه‌گیری فراهم می‌کنند (جدول شماره ۱). با استفاده از این چارچوب نیز ۴۹ شاخص اصلی و ۸ شاخص فرعی^۴ معرفی می‌شوند^۵.

۳-۱. ویژگی اول شمول اقتصادی: عادلانه بودن

بر اساس تعریف بنیاد راکفلر، "عادلانه بودن به مفهوم در دسترس بودن فرصت‌های بیشتری برای پیشرفت افراد است. همه اقشار جامعه بخصوص گروه‌های فقیر، قادر به استفاده از این فرصت‌ها بوده و نابرابری به‌جای افزایش، رو به کاهش است. مردم از دسترسی برابر به یک‌پایه اقتصادی محکم‌تر، از جمله دسترسی برابر به کالاهای عمومی، خدمات و زیرساخت‌های کافی، مانند حمل‌ونقل عمومی، آموزش، هوای پاک و آب سالم، برخوردار هستند". با توجه به این تعریف، برای عادلانه بودن سه زیر بخش اصلی در نظر گرفته شده که در آن شاخص‌های مشخص قابل اندازه‌گیری است:

^۱ Growing

^۲ Sustainable

^۳ Stable

^۴ به دلیل عدم دسترسی به داده‌های کافی در کشورها، این ۸ شاخص به‌عنوان شاخص‌های اصلی در نظر گرفته نشده است.

^۵ Chris Benner & Manuel Pastor (2016)

۳-۱-۱. امکان پیشرفت برای اغلب افراد^۱

امکان پیشرفت برای اغلب افراد، یکی از ابعاد مهم در ایجاد فرصت عادلانه محسوب می‌شود. این موضوع

شمول اقتصادی دارای پنج ویژگی عادلانه بودن، مشارکت داشتن، روبه رشد بودن، پایداری و ثبات می‌باشد. جهت دستیابی به شمول اقتصادی، برای هر یک از این ویژگی‌ها، سه زیر مجموعه ترسیم و با استفاده از این چارچوب ۴۹ شاخص اصلی و ۸ شاخص فرعی معرفی می‌شوند.

که تمام اعضای جامعه، علی‌رغم شرایطی که در آن به دنیا می‌آیند، می‌توانند به موفقیت دست یابند، ویژگی اصلی شمول اقتصادی است. در یک جامعه عادلانه، همه افراد می‌توانند به مجموعه‌ای از فرصت‌ها دسترسی پیدا کنند که به آنها امکان می‌دهد آزادانه "مسیر" خود را صرف‌نظر از طبقه اجتماعی انتخاب کنند؛ با این حال، اغلب مشاهده می‌شود که میزان پیشرفت تا حد زیادی به جایگاه ابتدایی فرد

بستگی دارد. به بیان دیگر، کسانی که فقیر هستند با بزرگ‌ترین موانع برای دستیابی به وضعیت اجتماعی-اقتصادی بهتر روبرو می‌باشند. از این رو، از بین بردن شکاف فرصت‌ها برای شمول اقتصادی، ضروری است. در این راستا، برای این زیرمجموعه چهار شاخص شامل درصدی از جمعیت با پیشرفت تحصیلی بالاتر از والدین، تحرک درآمد بین نسلی، میزان درآمد پایین افراد ۲۵ تا ۳۰ ساله که دستمزد بالایی طی ۱۰ سال بعد کسب می‌کنند و در نهایت آموزش در اوایل دوران کودکی در نظر گرفته شده است.

۳-۱-۲. کاهش نابرابری

اقتصاددانان مدت‌هاست استدلال می‌کنند که برخی از نابرابری‌ها برای پیشبرد رشد لازم است. با این حال، شواهد اخیر، نه تنها این نظریه رشد را بی‌اعتبار می‌کند، بلکه نشان می‌دهند که نابرابری در واقع می‌تواند اثرات مخرب بر رشد پایدار اقتصادی، توسعه انسانی و تحرک اجتماعی داشته باشد. با افزایش نابرابری درآمدی، افراد بیشتری فقیر شده و این به نوبه خود، بهره‌وری پایین، عدم آموزش و بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی را که با سطح بالای فقر همراه است، افزایش می‌دهد. در این بخش، سعی شده نابرابری با استفاده از شاخص‌های مختلف درآمدی و اجتماعی مانند نسبت درآمد به مصرف بالاترین پنجم به پایین‌ترین

^۱ Upward Mobility for More People

پنجک، درصد خانواده‌ها با درآمد کمتر از ۵۰ درصد درآمد متوسط، سهم ثروت متعلق به صدک پردرآمد جامعه و شاخص نابرابری جنسیتی سنجیده شود.

۳-۱-۳. دسترسی برابر به کالاهای عمومی و خدمات اکوسیستم

تهیه کالاهای عمومی و خدمات اکوسیستم، یک عامل اصلی تعیین‌کننده رفاه و کیفیت زندگی می‌باشد. همه‌ساله میلیون‌ها فرد بزرگسال و کودک در سراسر جهان در اثر عواملی چون کیفیت پایین آب و بهداشت، جان خود را از دست می‌دهند. این امر، دسترسی به آب شیرین سالم و خدمات بهداشتی اساسی را برای مقابله با فقر ضروری می‌سازد. اگرچه از نظر امید به زندگی در طی سال‌های متمادی پیشرفت قابل‌توجهی حاصل شده است، اما برای مقابله کامل با بروز بیماری‌های واگیر و غیرقابل‌انتقال در سراسر جهان، به‌ویژه در بین آسیب‌پذیرترین گروه‌های جامعه، تلاش‌های بیشتری لازم است. دسترسی به آموزش باکیفیت نیز نقش مهمی در تأمین رفاه فراگیر و پایدار برای همگان دارد. در مجموع، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، بهداشت کافی، زیرساخت‌ها، مراقبت‌های بهداشتی و آموزش از شاخص‌های اصلی توسعه جهانی بشر به حساب می‌آیند. از این رو، نسبت جمعیت بهره‌مند از خدمات بهداشتی و درمانی، از جمله قابلیت شستشوی دست با آب و صابون، نسبت جمعیت بهره‌مند از منبع آب آشامیدنی سالم، سهم خانوارهای بهره‌مند از برق یا سایر خدمات پیشرفته انرژی، نرخ اتمام دوره ابتدایی، نرخ مرگ‌ومیر نوزادان و اطفال زیر ۵ سال، نسبت جمعیتی که دسترسی مناسب به حمل‌ونقل عمومی دارند، رتبه‌بندی سطح حقوق اجتماعی زنان از جمله شاخص‌های پیشنهادی برای این زیرمجموعه محسوب می‌شوند.

۳-۲. ویژگی دوم شمول اقتصادی: مشارکت داشتن^۱

بر اساس تعریف بنیاد راکفلر، منظور از مشارکت داشتن این است که "مردم می‌توانند به‌طور کامل در زندگی اقتصادی مشارکت کنند. مردم به‌عنوان کارگران، مصرف‌کنندگان و صاحبان مشاغل، قادر به دسترسی و مشارکت در بازارها هستند. شفافیت و دانش عمومی از قوانین و هنجارها به افراد این امکان را می‌دهد تا کسب‌وکاری را آغاز و شغلی پیدا کنند یا در بازار به فعالیت بپردازند. این فناوری به‌طور گسترده‌ای بکار گرفته شده و موجب رفاه بیشتر افراد و اجتماع می‌شود."

^۱ Participatory

با توجه به این تعریف، سه زیر بخش اصلی شامل دسترسی و مشارکت مردم در بازارها به عنوان کارگران، مصرف کنندگان و صاحبان مشاغل، شفافیت بازار و تقارن اطلاعات، زیرساخت های گسترده فناوری برای پیشرفت همه افراد قابل شناسایی است که شاخص های خاص نیز برای هر یک قابل اندازه گیری می باشد.

۳-۲-۱. دسترسی و مشارکت مردم در بازارها به عنوان کارگران، مصرف کنندگان و صاحبان مشاغل ارتقاء مشارکت برابر در بازارها جهت پیشرفت شمول اقتصادی ضروری است. دسترسی به بازار محصولات و خدمات برای صاحبان مشاغل، فرصت های بیشتری را در نوآوری و رشد اقتصادی فراهم می سازد و برای مصرف کنندگان، بُعد مهمی از رفاه اجتماعی را ایجاد می نماید. در این شرایط، همه شهروندان، باوجود جنسیت و موقعیت اجتماعی متفاوت، قادر به مشارکت کامل در فعالیت های اقتصادی کشور خود هستند. این امر نه تنها به نفع خود افراد است، بلکه تأثیرات اجتماعی و اقتصادی گسترده تری نیز به همراه دارد. در این زمینه نرخ مشارکت نیروی کار، سهم اشتغال غیررسمی، مخارج مصرفی نهایی سرانه خانوار، تراکم کسب و کار جدید (ثبت نام های جدید در هر ۱۰۰۰ نفر سنین ۱۵-۶۴) نیز از جمله شاخص های پیشنهادی محسوب می شوند.

۳-۲-۲. شفافیت بازار و تقارن اطلاعات

در اکثر مواقع، ادعا می شود که شفافیت بازار می تواند هم در جذب سرمایه گذاری های بیشتر و هم در جلوگیری از رکود اقتصادی مفید باشد. از سوی دیگر، فساد و عدم تقارن اطلاعات، توسعه اقتصادی را به شدت تضعیف و می تواند به کاهش سرمایه گذاری خارجی، خروج سرمایه، تعارضات مدنی طولانی مدت، تأمین نامناسب کالاهای عمومی و زیرساخت های ضعیف منجر شود که همگی با توسعه و فقر ارتباط زیادی دارند. شاخص هایی همچون سهولت کسب و کار، بهبود پاسخگویی و شاخص کنترل فساد نیز با اهدافی مانند نظارت بر میزان پیشرفت در حرکت به سوی شفافیت بازار، تقارن اطلاعات و ارزیابی میزان مطلق فساد در سازمان های دولتی پیشنهاد می شوند.

۳-۲-۳. زیرساخت های گسترده فناوری برای پیشرفت همه افراد

فناوری، محرک اصلی توسعه و زیربنای پیشرفت های اقتصادی، پیشرفت در دستگاه های بهداشتی و آموزشی و توسعه زیرساخت ها است. نوآوری های جدید در روش زندگی، یادگیری، برقراری ارتباط و تعامل در

سراسر جهان را تغییر می‌دهند. اگرچه در دهه‌های اخیر، پیشرفت‌های فناوری فراگیر بوده است، اما در مورد انتشار گسترده آن وضع چنین نیست. درواقع همان‌طور که مکان‌هایی در جهان وجود دارد که در آن‌ها دسترسی به فناوری پایه نیز وجود ندارد، در مقابل مکان‌هایی نیز یافت می‌شود که فناوری در آن از کاربرد گسترده‌ای برخوردار است؛ اما تقسیم فناورانه^۱ (دسترسی به فناوری) بین جنسیت و گروه‌های سنی در آن برقرار است. برای اینکه اقتصادها فراگیر باشند، باید با اطمینان از دسترسی کلیه اعضای جامعه به فناوری‌های مقرون‌به‌صرفه و مدرن، این شکاف را برطرف کرد. با توجه به اهمیت فناوری اطلاعات به‌عنوان ابزاری برای انتشار دانش، در این زیرمجموعه به شاخص‌هایی مانند مشترکین تلفن همراه به ازای هر ۱۰۰ نفر و درصد خانوارهای دارای اینترنت پرداخته می‌شود که درواقع دسترسی به فناوری‌های ارتباطی را اندازه‌گیری می‌کنند.

۳-۳. ویژگی سوم شمول اقتصادی: رو به رشد بودن^۲

ویژگی رو به رشد بودن شمول اقتصادی با توجه به تعریف بنیاد راکفلر به صورت زیر است: "یک اقتصاد، کالاها و خدمات را جهت کسب سود و فرصت بیشتر تولید می‌کند. فرصت‌های شغلی و کاری در حال رشد می‌باشد و درآمد به‌ویژه برای فقرا در حال افزایش است. سیستم‌های اقتصادی برای پیشرفت همه افراد و به‌ویژه جوامع فقیر و محروم در حال تغییر هستند. رشد و تحول اقتصادی نه تنها از طریق تغییر در تولید ناخالص داخلی صورت می‌گیرد، بلکه با سایر نتایج حاصل از رفاه عمومی سنجیده و اندازه‌گیری می‌شود."

جمله آخر در تعریف اقتصاد رو به رشد از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا به‌طور معمول رشد برحسب تولید ناخالص داخلی یا درآمد اندازه‌گیری می‌شود، درحالی‌که رشد در اینجا به‌عنوان بهبود رفاه در یک چارچوب چندبعدی مشاهده می‌شود. با توجه به تعریف اقتصادهای روبه رشد، سه بُعد اصلی، افزایش فرصت کاری و شغلی مناسب، بهبود رفاه مادی و تحول اقتصادی برای همه افراد، مشخص شده که در آن شاخص‌های خاص قابل اندازه‌گیری است.

^۱ Technological Divide

^۲ Growing

۳-۳-۱. افزایش فرصت کاری و شغلی مناسب

رشد اشتغال، اغلب مهم‌ترین معیار در سلامت اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. اشتغال، درآمد ارزشمندی را برای کارگران فراهم می‌کند و به‌طور معمول بازتاب تولید و مصرف بیشتر کالاها و خدمات است. اندازه‌گیری و تعریف فرصت‌های شغلی مناسب نه تنها برای کل اشتغال، بلکه جهت تغییر در سطح درآمد به‌ویژه قشر ضعیف، نیاز به توجه بیشتری دارد. در این راستا، نسبت اشتغال به جمعیت، نرخ رشد متوسط درآمد سرانه و میزان فقر مطلق درآمدی، شاخص‌های این زیرمجموعه به شمار می‌آیند.

۳-۳-۲. بهبود رفاه مادی

درآمد ایجادشده توسط مشاغل، تنها یک بُعد از رشد اقتصادی و رفاه است. به عبارت دیگر، ارزیابی این موضوع که تا چه اندازه یک اقتصاد در حال رشد، به رفاه مادی در سایر ضروریات زندگی (خوراک، مسکن و بهداشت) منجر می‌شود، اهمیت دارد. بهبود در ابعاد رفاه مادی ممکن است از طریق انواع سازوکارهای مختلف عمومی و خصوصی حاصل شود؛ از این رو در این قسمت، علاوه بر درآمد اولیه، شاخص‌هایی که نمایانگر امنیت غذایی، شرایط زندگی و طول عمر هستند، پیشنهاد می‌شوند.

۳-۳-۳. تحول اقتصادی برای بهبود همه افراد

این زیرگروه باهدف اندازه‌گیری ظرفیت اقتصادی برای تغییر از فعالیت‌های تولیدی پایین‌تر به بالاتر از طریق بهره‌وری بیشتر، ایجاد دانش و پیشرفت‌های فناوری در نظر گرفته شده است. درحالی‌که این نوع تحولات اقتصادی به‌تنهایی برای بهبود رفاه جمعی کافی نیست، اما می‌تواند یک فرآیند ارزشمند برای افزایش منابع مادی اقتصادی محسوب شود؛ بنابراین، اقدامات پیشنهادی در این خصوص بر شاخص‌هایی مانند افزایش بهره‌وری نیروی کار و مؤلفه‌های افزایش ارزش افزوده اقتصادی همچون هزینه تحقیق و توسعه، صادرات کالا با فناوری بالا متمرکز است.

۳-۴. ویژگی چهارم شمول اقتصادی: پایداری

بر اساس تعریف بنیاد راکفلر، ویژگی پایداری شمول اقتصادی به صورت زیر است:

"ثروت اقتصادی و اجتماعی^۱ باگذشت زمان پایدار و از این رو موجب حفظ رفاه بین نسلی خواهد شد. منظور از ثروت اقتصادی و اجتماعی، ارزش اجتماعی کل مجموعه دارایی‌هایی است که به رفاه انسان (سرمایه‌های تولیدی، مالی، انسانی، اجتماعی و سرمایه‌های طبیعی) می‌انجامد. البته این موضوع را نیز باید در نظر داشت که استفاده از انسان در سرمایه طبیعی، باید توانایی طبیعت را در تولید اکوسیستم کالاهای و خدماتی که به رفاه بشر منجر می‌شود، حفظ نماید؛ بنابراین تصمیم‌گیری‌ها باید هزینه‌ها و مزایای بلندمدت و نه صرفاً منافع کوتاه‌مدت را در برگیرند."

با توجه به ویژگی چهارم شمول اقتصادی یعنی پایداری، سه زیر بخش اصلی که بر اساس آن شاخص‌های خاص قابل اندازه‌گیری است شناسایی شده که شامل پایداری رفاه اجتماعی و اقتصادی در طول زمان، افزایش سرمایه‌گذاری در سلامت محیط‌زیست و کاهش استفاده از منابع طبیعی و فرآیندهای تصمیم‌گیری شامل هزینه‌های بلندمدت می‌شود.

۳-۴-۱. پایداری رفاه اجتماعی و اقتصادی در طول زمان

وقتی کلمه پایداری شنیده می‌شود، تصویری از آینده به ذهن می‌رسد؛ به‌طور نمونه جامعه در ۱۰ یا ۲۰ سال آینده چگونه به نظر می‌رسد؟ با توجه به این سوال می‌توان پیشرفت‌های رفاهی را طی این دوره زمانی در زیر بخش "پایداری رفاه اجتماعی و اقتصادی در طول زمان"، مورد ارزیابی قرار داد. از این رو، ۲۰ سال، می‌تواند معیار مناسبی از نسل جدید باشد. از این رو، تغییر سه مؤلفه مهم رفاه، یعنی امنیت غذایی، شرایط زندگی و سلامت طی ۲۰ سال ارزیابی می‌شوند. بر این اساس، شاخص‌های بکار رفته شامل ۲۰ سال تغییر درصدی از جمعیت بالاتر از حداقل سطح مصرف انرژی غذایی، ۲۰ سال تغییر جمعیت شهری ساکن در زاغه‌ها، سکونت‌گاه‌های غیردائمی، سازه‌های غیر بادوام و ۲۰ سال تغییر امید به زندگی در بدو تولد می‌باشد.

۳-۴-۲. افزایش سرمایه‌گذاری در سلامت محیط‌زیست و کاهش استفاده از منابع طبیعی

توسعه انسانی و اقتصادی در نهایت به سلامت و در دسترس بودن منابع محیطی بستگی دارد. برای اندازه‌گیری پیشرفت در جهت بهبود سلامت محیط‌زیست و استفاده از منابع پایدار، شش شاخص شامل شدت

انرژی، کل منابع آبی مصرف شده، فاضلاب ایمن، انتشار CO_2 ، سطح متوسط سالانه ذرات ریز در شهرها، شاخص حفاظت از منابع طبیعی پیشنهاد می شود.

۳-۴-۳. فرآیندهای تصمیم‌گیری همراه با هزینه‌های بلندمدت

شیوه‌های دستیابی به پایداری، به دنبال ایجاد منافع برای نسل حال و آینده است. بر این اساس، معیار مناسب جهت اطمینان از صحت راهبردهای توسعه، علاوه بر کسب سود در دوره کوتاه‌مدت، مستلزم توجه به خطرات و اثرات احتمالی بلندمدت است. این روش ساده، برای ایجاد توازن هزینه‌ها و منافع به ندرت بکار گرفته می شود، زیرا هزینه‌های انسانی و زیست محیطی وجود دارد که اندازه‌گیری و وزن آن‌ها چالش برانگیز می باشد. در این بخش بر تلاش برای جابجایی مبادلات بین نیازهای انسان و حفظ محیط زیست تمرکز می شود و یک شاخص، تحت عنوان بهره‌وری منابع که نسبت تولید ناخالص داخلی به مصرف مواد داخلی^۱ می باشد پیشنهاد می گردد. این شاخص میزان استفاده از منابع اکوسیستم را برای تأمین سطح مصرف و تولید یک اقتصاد می سنجد.

۳-۵. ویژگی پنجم شمول اقتصادی: باثبات بودن^۲

با ثبات بودن بر اساس تعریف بنیاد راکفلر عبارتند از: افراد، جوامع و دولت‌ها نسبت به آینده خوش‌بین می باشند و از توانایی بالایی در پیش‌بینی نتیجه تصمیمات اقتصادی خود برخوردار هستند و با اطمینان به سرمایه‌گذاری در آینده می پردازند. آن‌ها به شدت در برابر شوک‌ها و فشارها به خصوص در جوامع فقیر یا آسیب‌پذیر مقاومت می کنند.

۳-۵-۱. اعتماد جامعه به آینده و توانایی پیش‌بینی نتیجه تصمیمات اقتصادی

اقتصاد سالم به همان اندازه که به سایر محرک‌های توسعه متکی است، به قضاوت انسان نیز متکی می باشد. با افزایش سطح اطمینان در جوامع اقتصادی، سطح مصرف و سرمایه‌گذاری افراد افزایش و رشد اقتصادی تسریع می یابد. در مقابل، اقتصادهایی که غیرقابل پیش‌بینی هستند، مانع ایجاد اعتماد جامعه به آینده بوده و این امر منجر به کاهش سرمایه‌گذاری و افزایش رکود می شود. از این رو، در این قسمت دو عامل مهم ثبات اقتصادی (نوسانات تولید ناخالص داخلی و کیفیت و صحت سیاست‌ها و مقررات) که اعتماد عمومی و

^۱ Consumption Of Interior Materials

^۲ Stable

خصوصی را شکل می‌دهند با دو شاخص انحراف استاندارد تغییرات سال به سال در تولید ناخالص داخلی و شاخص کیفیت قانونی در نظر گرفته می‌شود.

۳-۵-۲. توانایی سرمایه‌گذاری در آینده توسط افراد جامعه

علاوه بر رفاه فعلی، درک فرد از امکان‌پذیر بودن اهداف آینده در بلندمدت نیز بسیار مهم است. بنابراین، یک اقتصاد باثبات باید بتواند برای شهروندان خود فرصت‌های در دسترس، جهت سرمایه‌گذاری در آینده را فراهم و از جمعیت آسیب‌پذیر در مقابل خطرات غیرقابل پیش‌بینی محافظت نماید. شاخص‌های توصیه شده در این بخش، شامل درصد جمعیت بهره‌مند از خدمات بانکی، درصد جمعیت ۱۵ سال به بالا که از مؤسسات مالی وام گرفته‌اند، نسبت پوشش بیمه‌های خرد، حقوق مالکیت، رتبه‌بندی دولت مبتنی بر قانون، سطح درگیری‌های داخلی، رتبه‌بندی راهنمای ریسک بین‌المللی کشور می‌باشد که تنها سطح آمادگی مالی، امنیت قراردادهای و ثبات داخلی یک اقتصاد را نشان می‌دهد.

۳-۶. تاب‌آوری اقتصادی در برابر شوک‌ها و تنش‌ها

تقویت ظرفیت اقتصادها برای جذب و غلبه بر شوک‌های شدید، اولویت اصلی سیاست در راستای ثبات اقتصادی است. از این رو برای رفع آسیب‌پذیری‌های اولیه، کاهش تأثیر شوک‌ها و فشارها و همچنین به‌منظور کاهش اثرات بلندمدت و هزینه‌های اقتصادی آنها لازم است سیاست‌های مورد نیاز در نظر گرفته شوند. در چارچوب معیارهای شمول اقتصادی، شاخص‌هایی که میزان آمادگی داخلی را برای تنش‌های درونی و بیرونی برای دوره‌های قبل و بعد از شوک اندازه‌گیری و دربرگیرنده دو مؤلفه مهم برنامه‌های حمایت اجتماعی و تنوع اقتصادی هستند شامل مخارج دولت بر امنیت اجتماعی و رفاه به‌عنوان درصدی از مخارج کل دولت، حمایت اجتماعی و رتبه‌بندی کار^۱ (نظارت بر سیاست‌های دولت در برنامه‌های اجتماعی و بازار کار)، شاخص تمرکز محصولات هرفیندال-هیرشمن (صادرات)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برابر سرمایه‌گذاری پرتفوی خارجی به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی^۲ می‌باشند.

جدول شماره ۱. ویژگی‌ها، زیرمجموعه‌ها و شاخص‌های شمول اقتصادی

ویژگی	زیرمجموعه	شاخص
	امکان پیشرفت برای اغلب افراد	درصدی از جمعیت با پیشرفت تحصیلی بالاتر از والدین

^۱ Labor Rating

^۲ fdi Versus Fpi, Both As A % Of Gdp

عادلانه بودن	کاهش نابرابری	تحرك درآمد بین نسلی
		میزان درآمد پایین افراد ۲۵ تا ۳۰ ساله که دستمزد بالایی طی ۱۰ سال بعد کسب می کنند
		آموزش در ابتدای دوران کودکی
	دسترسی برابر به کالاهای عمومی و خدمات اکوسیستم	نسبت درآمد به مصرف بالاترین پنجم به پایین ترین پنجم
		درصد خانواده ها با درآمد کمتر از ۵۰ درصد درآمد متوسط
		سهم ثروت متعلق به صدک پردرآمد جامعه
	دسترسی برابر به کالاهای عمومی و خدمات اکوسیستم	شاخص نابرابری جنسیتی
		نسبت جمعیت بهره مند از خدمات بهداشتی و درمانی ایمن، (دسترسی به بهداشت عمومی از جمله آب سالم و پاکیزه)
		نسبت جمعیت بهره مند از منبع آب آشامیدنی سالم
		سهم خانوارهای بهره مند از برق یا سایر خدمات پیشرفته انرژی
		نرخ اتمام دوره ابتدایی
		نرخ مرگ و میر نوزادان و اطفال زیر ۵ سال
		نسبت جمعیتی که دسترسی مناسب به حمل و نقل عمومی دارند
مشارکتی	دسترسی و مشارکت مردم در بازارها به عنوان کارگران، مصرف کنندگان و صاحبان مشاغل	رتبه بندی سطح حقوق اجتماعی زنان
		نرخ مشارکت نیروی کار
		سهم اشتغال غیررسمی
		مخارج مصرفی نهایی سرانه خانوار
	شفافیت بازار و تقارن اطلاعات	تراکم کسب و کار جدید (ثبت نام های جدید در هر ۱۰۰۰ نفر سنین ۱۵-۶۴)
		سهولت کسب و کار فاصله تا مرز
		شاخص بهبود پاسخگویی
	زیرساخت های گسترده فناوری برای پیشرفت همه	شاخص کنترل فساد
		مشارکتین تلفن همراه به ازای هر ۱۰۰ نفر
		درصد خانوارهای دارای اینترنت
روبه رشد	افزایش فرصت کاری و شغلی مناسب	نسبت اشتغال به جمعیت (جمعیت در سن کار)
		نرخ رشد متوسط درآمد سرانه
		میزان فقر مطلق درآمدی
	بهبود رفاه مادی	تولید ناخالص داخلی سرانه
		درصدی از جمعیت بالاتر از حداقل سطح مصرف انرژی غذایی
		سازه بادوام
		امید به زندگی
	تحول اقتصادی برای بهبود همه افراد	بهره وری کار (تولید ناخالص داخلی برای هر ساعت کار)
		هزینه تحقیق و توسعه (% از تولید ناخالص داخلی)
		صادرات با فناوری بالا (% از صادرات تولیدی)
پایدار	پایداری رفاه اجتماعی و اقتصادی در طول زمان	۲۰ سال تغییر درصدی از جمعیت بالاتر از حداقل سطح مصرف انرژی غذایی
		۲۰ سال تغییر جمعیت شهری ساکن در زاغه ها، سکونت گاه های غیردائمی، سازه های غیر بادوام
		۲۰ سال تغییر در امید به زندگی در بدو تولد
	افزایش سرمایه گذاری در سلامت محیط زیست و کاهش استفاده از منابع طبیعی	شدت انرژی
		کل منابع آبی مصرف شده (%)
		فاضلاب ایمن

انتشار CO ₂		
سطح متوسط سالانه ذرات ریز در شهرها		
شاخص حفاظت از منابع طبیعی		
بهره‌وری منابع: نسبت تولید ناخالص داخلی به مصرف مواد داخلی	فرآیندهای تصمیم‌گیری شامل هزینه‌های بلندمدت	
انحراف استاندارد تغییرات سال به سال در تولید ناخالص داخلی	اعتماد عمومی و خصوصی به آینده و توانایی پیش‌بینی نتیجه تصمیمات اقتصادی	بایات
شاخص کیفیت قانونی		
درصد جمعیت بهره‌مند از خدمات بانکی	توانایی سرمایه‌گذاری در آینده توسط افراد جامعه.	
درصد جمعیت ۱۵ سال بالا که از مؤسسه مالی وام گرفته‌اند		
نسبت پوشش بیمه‌های خرد		
حقوق مالکیت CPIA و رتبه‌بندی دولت مبتنی بر قانون		
سطح درگیری‌های داخلی، رتبه‌بندی راهنمای ریسک بین‌المللی کشور		
مخارج دولت بر امنیت اجتماعی و رفاه به‌عنوان درصدی از مخارج کل دولت	تاب‌آوری اقتصادی در برابر شوک‌ها و تنش‌ها.	
حمایت اجتماعی و رتبه‌بندی کار (نظارت بر سیاست‌های دولت در برنامه‌های اجتماعی و بازار کار)		
شاخص تمرکز محصولات هرfindal – هیرشمن (صادرات)		
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در برابر سرمایه‌گذاری پرتفوی خارجی، به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی		

منبع: شاخص‌های شمول اقتصادی (۲۰۱۶)

۴. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی

بر اساس مفهوم نابرابری فرصت‌ها، راهبردهای شمول اقتصادی (EIS) بر ایجاد تأثیرگذاری از طریق پروژه‌ها و فعالیت‌هایی متمرکز شده است که باعث افزایش شمول اقتصادی جوانان، زنان و افراد در مناطق محروم، افراد معلول و مواردی از این دست می‌شود.

۴-۱. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی از دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه^۱ ($EBRD$)

با آغاز برنامه ۲۰۳۰ توسعه پایدار، جامعه جهانی تلاش‌های خود را برای مبارزه با نابرابری بکار گرفته است. در این راستا، توجه به اشتغال، کیفیت شغلی، مهارت‌ها و فرصت‌های اقتصادی برای دستیابی به رفاه، ضروری است که به‌طور حتم با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی شکل می‌گیرد. ازجمله مسائلی که امروزه بانک $EBRD$ را تحت تأثیر قرار داده شمول اقتصادی و نابرابری است. بحران مالی همراه با افزایش بیکاری و نابرابری، چالش‌هایی را در بسیاری از کشورهای این منطقه ایجاد کرده است.

^۱ European Bank for Reconstruction and Development

همان‌طور که در گزارش EBRD تحت عنوان "گذار برای همه: فرصت‌های برابر در دنیای نابرابر"^۱ در سال ۲۰۱۶ مطرح شده است، کشورهای در حال گذار شاهد رشد و همگرایی چشمگیر با کشورهای غربی بودند. با این حال، بسیاری از آنها توزیع نابرابر را به دنبال این رشد تجربه و تنها ۴۴ درصد از مردم طبق گزارش بانک EBRD همگرایی درآمد را تجربه کرده‌اند. این امر منجر به افزایش درک نابرابری شده که به نوبه خود بر اعتماد مردم به سیستم بازار و دموکراسی تأثیر نامطلوب می‌گذارد؛ بنابراین بانک اروپایی بازسازی و توسعه معتقد است که اقتصادهای پایدار و کارآمد بازار نیاز به دسترسی عادلانه به فرصت‌های اقتصادی برای همه افراد، صرف‌نظر از شرایط آنها دارند.

در این خصوص بانک EBRD، انتقال "فراگیر" را به عنوان یکی از شش ویژگی گذار بانک که عبارت‌اند از رقابتی، حکمرانی خوب، سبز، شمول، مقاوم و یکپارچه، تعریف و عملیاتی می‌کند. این بانک جهت تقویت فرصت‌های اقتصادی برای زنان، جوانان و مناطق محروم ۳ موضوع استراتژیک را در پروژه‌های خود بکار می‌گیرد که شامل دسترسی به اشتغال و مهارت، کارآفرینی و دسترسی به منابع مالی و در نهایت دسترسی به خدمات در راستای تقویت اقتصادی می‌باشد که هر یک در جدول شماره ۲ با ذکر چالش‌ها، اهداف و پاسخ‌های عملیاتی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جدول شماره ۲: راهبردهای تقویت شمول اقتصادی بر پایه دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه (EBRD)

راهبرد	چالش	اهداف	پاسخ‌های عملیاتی
دسترسی به اشتغال و مهارت	تأثیرات جهانی‌سازی و انقلاب ICT منجر به نیاز به مهارت‌های جدید و تغییر اساسی در جهان، بازارهای کار جهانی و منطقه‌ای در EBRD شده است.	تعامل مشتریان در طیف وسیع‌تری از بخش‌ها و مناطق جغرافیایی	حمایت از بخش خصوصی در معرفی فرصت‌های آموزش محلی با کیفیت بالا و فرصت‌های یادگیری مبتنی بر کار با همکاری مؤسسات آموزش محلی در مقاطع حرفه‌ای و تحصیلات تکمیلی ایجاد یک گفتگوی سیاسی برای گردهم‌آوردن کارفرمایان و مقامات آموزشی برای معرفی استانداردهای پیشرفته مهارت ملی تقویت آموزش در جهت پیشرفت شغلی با محوریت اشتغال رسمی دسترسی عادلانه به مهارت‌های بالا حمایت از مشتریان در معرفی فرصت‌ها
کارآفرینی و دسترسی به منابع مالی	شکاف شمول در رابطه با دسترسی به منابع مالی در	تکیه بر تخصص گسترده بانک در ارتقاء کارآفرینی و دسترسی به	گسترش تمرکز جغرافیایی از خطوط اعتباری و مشاوره به MSMEs در مناطق کمتر پیشرفته از لحاظ اقتصادی تقویت و گسترش بانک زنان در برنامه کسب و کار

^۱ Transition for all: equal opportunities in an unequal world

کشف فرصت‌ها و ارتقاء از طریق کارآفرینی و پیشرفت مهارت‌های جوانان در شرکت‌ها	منابع مالی SME در طی مراحل تجاری	بسیاری از منطقه EBRD، به‌ویژه برای زنان	
افزایش اتصال از طریق خدمات حمل‌ونقل، زیرساخت‌های جاده‌ای	EBRD در جستجوی ترویج شمول اقتصادی با حمایت از دسترسی به حمل‌ونقل بهبودیافته و قابلیت اتصال فناوری اطلاعات و ارتباطات و همچنین خدمات است که موجب افزایش فرصت‌های اقتصادی می‌شود	عدم دسترسی به خدماتی مانند آب، نیرو، حمل‌ونقل یا زیرساخت‌ها	دسترسی به خدماتی که موجب تقویت فرصت‌های اقتصادی می‌شود
افزایش دسترسی به اتصال به فناوری اطلاعات و ارتباطات			
بهبود اتصالات آب و فاضلاب و دسترسی به منابع برق			
بهبود دسترسی به زمین‌های آبیاری			
معرفی طراحی شهری فراگیر و شبکه‌های حمل‌ونقل			

منبع: بانک اروپایی بازسازی و توسعه

- اهداف راهبردهای شمول اقتصادی (EIS) از دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه عبارت‌اند از:
- تقویت رویکرد شمول اقتصادی تمرکز در سه بخش موضوعی با اولویت دسترسی به مهارت و اشتغال، کارآفرینی و دسترسی به امور مالی، دسترسی به خدماتی که فرصت‌های اقتصادی را ارتقا می‌بخشد.
 - گسترش تدریجی رویکرد شمول از گروه‌های اصلی آن (جنسیت، جوانان، مناطق) به گروه‌های دیگر مانند افزایش سن کار، افراد دارای معلولیت، پناهندگان
 - ارزیابی تأثیر شمول در رابطه با گروه‌های هدف خاص
 - اطمینان از روش تحلیل دقیق در فرآیندهای انتخاب، نظارت و ارزیابی پروژه‌ها

۴-۲. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی بر اساس مطالعاتی در امریکا

در زمینه راهبردهای شمول اقتصادی با تأکید بر ایجاد کسب و کار در امریکا مطالعات مختلفی^۱ انجام گرفته که در آنها اشاره به راهبردهای تقویت شمول اقتصادی شده است. این راهبردها که در ادامه به آن اشاره شده است، صریحاً گروه‌های آسیب‌پذیر را به مشاغل جدید و فعالیت‌های اقتصادی متصل کرده و اطمینان می‌دهند که مشاغل جدید، دستمزد، مزایا و فرصت‌هایی را در جهت رشد خانوار ارائه و برخی در کوتاه‌مدت و برخی دیگر در بلندمدت به ایجاد اشتغال منجر می‌شوند:

^۱ Sarah Treuhaft And Victor Rubin, Policylink, Economic Inclusion: Advancing An Equity-Driven Growth Model, Big Ideas For Job Creation

۴-۲-۱. بخش صنعت با فرصت‌های رو به رشد

در آمریکا جهت گسترش شمول اقتصادی چهار راهبرد اساسی با هدف ایجاد ارتباط بین گروه‌های آسیب‌پذیر و مشاغل جدید در دستور کار قرار گرفته است. این مشاغل جدید، دستمزد، مزایا و فرصت‌هایی را در جهت رشد خانوار ارائه کرده‌اند.

"بخش‌هایی با فرصت‌های رو به رشد" را می‌توان به عنوان بخش‌هایی از صنعت تعریف کرد که هم می‌توانند رشد اقتصادی را به سمت منطقه سوق دهند و هم می‌توانند ظرفیت ارائه شغل مناسب را برای ساکنان مناطق آسیب‌پذیر به همراه داشته باشند. هر منطقه نیاز به شناسایی بخش‌های منحصربه‌فرد با فرصت بالا دارد؛ زیرا شرایط برای رشد خاص هر منطقه متفاوت است.

متخصصان توسعه اقتصادی، روش‌های مختلفی برای تجزیه و تحلیل داده‌های صنعت، جهت شناسایی صنایع و خوشه‌ها (گروه‌هایی از مشاغل مرتبط، کارآفرینان، محققان، سرمایه‌گذاران و ...) به کار می‌گیرند که رشد یا مزیت رقابتی در اقتصاد منطقه را نشان می‌دهد. برای شناسایی بخش‌هایی با رشد بالا که از فرصت بالایی نیز برخوردار هستند، تحلیلگران نیز باید به ارزیابی ساختار اشتغال در رشد صنایع بپردازند تا از این طریق ارزیابی کنند که آیا آنها دستمزد، مزایا و همچنین فرصت‌هایی را برای پیشرفت شغلی کارگران آسیب‌پذیر فراهم می‌کنند.

یک روش مناسب برای انجام این کار، بررسی سهم مشاغلی است که به سمت کارگرانی با مدرک تحصیلی بالا و سطح دستمزد غیر مرتبط می‌روند. صنایع و مشاغل با سهم بزرگی از کسب و کار که دستمزدهای بالاتر از سطح متوسط را به کارگران فاقد مدرک تحصیلی لیسانس می‌دهند، کاندیداهای مناسبی هستند. در بیشتر موارد، این مشاغل "مهارت متوسط" است. آنها نیاز به آموزش فراتر از دوره دبیرستان (مانند کارآموزی یا مدرک کاردانی) اما نه یک مدرک دانشگاهی چهار ساله دارند. البته باید به ساختار سنی نیروی کار فعلی نیز برای شناسایی بخش‌هایی که در آن تعداد بسیاری از کارگران، بازنشسته می‌شوند، توجه نمود. هنگامی که مناطق با بخش‌های با فرصت بالا شناسایی شدند، می‌توانند توسعه اقتصادی و راهبردهای توسعه نیروی کار خود را جهت پرورش و رشد و رقابت آنها جهت‌یابی کنند. برای فراگیر بودن، آن مناطقی

که راهبردهای بخشی و خوشه‌ای را اجرا می‌کنند، باید تأثیرات جغرافیایی را با توجه به محلی که جوامع کم‌درآمد و اقشار متفاوت در آن زندگی می‌کنند، در نظر گیرند.

۴-۲-۲. اعمال نفوذ قدرت اقتصادی نهادها

نهادهایی مانند بیمارستان‌ها، دانشگاه‌ها، ادارات دولتی و مؤسسات فرهنگی، فعالان مهم اقتصاد منطقه‌ای هستند. آنها کارفرمایان اصلی با تعداد قابل توجهی زمین می‌باشند، هزینه‌های زیادی برای کالاها و خدمات هزینه می‌کنند و نقش مهمی در ایجاد نوآوری‌ها و نیروی کار ماهر دارند که برای رشد محرک^۱ در اقتصاد دانش‌محور ضروری است. این نهادها نمی‌توانند به راحتی محل کار خود را جابجا کنند، هویت آنها با شهرهایی که در آن واقع شده‌اند، گره خورده است. همه این خصوصیات باعث می‌شود که این نهادها شرکای اصلی استراتژیک در توسعه اقتصاد منطقه‌ای باشند و استفاده از قدرت اقتصادی آنها رویکرد مهمی است که باید در شمول اقتصادی به آن توجه نمود.

۴-۲-۳. گسترش کسب و کار اقلیت‌های جمعیتی

کسب و کار اقلیت‌ها با وجود موانع بیشمار برای دستیابی به سرمایه، اطلاعات و شبکه‌های توسعه، در سال‌های اخیر به طور فزاینده‌ای رشد کرده‌اند و ظرفیت بالایی برای رشد دارند. در این زمینه در کشور آمریکا بررسی‌ها نشان می‌دهد که بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۷، شرکت‌های متعلق به آمریکایی‌های آفریقایی تبار، لاتین و آسیایی دو برابر سریع‌تر از مشاغل سفیدپوست رشد نموده‌اند. در این راستا، کمک به کارآفرینان در راه‌اندازی و گسترش کسب و کار اقلیت‌ها، فرصتی مناسب برای ایجاد اشتغال فراگیر است. روش‌های بسیاری برای حمایت از این دسته از کارآفرینان وجود دارد. دسترسی به سرمایه ضروری است، سازمان‌های حامی مشاغل همچنین می‌توانند به کارآفرینان در طول چرخه عمر سرمایه‌گذاری جدید، از ایده گرفته تا نمونه اولیه، تجاری‌سازی، تأمین مالی، ادغام و مالکیت کمک کنند. این سازمان‌های پشتیبانی ممکن است آموزش، کمک فنی، مربیگری یا شبکه‌سازی و همچنین دسترسی به فضا و سرمایه را ارائه دهند. سازمان‌های پشتیبان کسب و کار از دو روش، اشتغال‌زایی فراگیر را به حداکثر می‌رسانند. یک روش بر شروع کسب و کار

^۱ Stimulant growth

متمرکز است و روش دیگر بر کمک به کارآفرینان اقلیت در مناطق اقتصادی با رشد بالا که می‌توانند فرصت‌های بازاری را در مقیاس بزرگ‌تر ایجاد و بر تعداد شاغلین جدید بی‌افزایند، تأکید دارد.

۴-۲-۴. افزایش اشتغال‌زایی از طریق سرمایه‌گذاری‌های عمومی

سرمایه‌گذاری عمومی نقش اساسی در تقویت رشد اقتصادی و رقابت دارد و فرصتی بزرگی برای پیوند دادن جوامع عقب‌مانده از فرصت‌های شغلی و اقتصادی ارائه می‌دهد. نتایج مطالعات نشان داده است که در جوامع امروزی، دولت‌های فدرال، ایالتی و محلی، منابع قابل‌توجهی را در ایجاد زیرساخت‌های اساسی فیزیکی کشور (به‌عنوان مثال جاده‌ها، پل‌ها، خطوط ریلی و لوله‌های آب و فاضلاب)، گذر به اقتصاد انرژی پاک و انجام تحقیقات بکار می‌برند که منجر به نوآوری و آموزش نیروی کار می‌شود. این سرمایه‌گذاری‌ها بهره‌وری بخش خصوصی را به میزان قابل‌توجهی افزایش می‌دهد. از این‌رو سرمایه‌گذاری عمومی یکی از مؤثرترین راهکارهای ایجاد اشتغال است. دولت می‌تواند چهار راهبرد اساسی را برای اطمینان از سرمایه‌گذاری‌های عمومی جهت تقویت شمول اقتصادی در نظر بگیرند:

- انتخاب سرمایه‌گذاری در جهت به حداکثر رساندن ایجاد شغل و دیگر مزایای اجتماعی و زیست‌محیطی
- سرمایه‌گذاری‌های هدفمند در جوامعی که در طی زمان مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند.
- استخدام افراد بومی برای ساخت‌وساز و مشاغل دائمی
- ایجاد فرصت برای توسعه کسب‌وکار محلی و متعلق به اقلیت‌ها به همراه زنجیره تأمین

۴-۳. راهبردهای تقویت شمول اقتصادی تجارب برخی کشورها^۱

جهت تقویت شمول اقتصادی برقراری زمینه‌ها و محیط‌های فعال به‌عنوان ابزاری در حمایت از دستیابی به توسعه عادلانه ضروری است. این امر به ویژه در کشورهایی با درآمد پایین و درآمد متوسط که سیاست گذاری نقش مهمی در پیشرفت آنها دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. بر این اساس، در گزارش اسکپ و یوان دی پی و ای بی دی^۲ در سال ۲۰۱۹ با عنوان "پیشرفت شتاب‌دهنده: توانمندسازی، شمول، برابری آسیا و اقیانوس آرام"^۳ استدلال شده که می‌توان زمینه‌ها و محیط‌هایی را برای تقویت شمول اقتصادی

و توانمندسازی برشمرد و آنها را در ۴ گروه، شامل چارچوب‌های حقوق بشر، هنجارها و نهادها، مشارکت فعال در سیاست‌گذاری و افزایش منابع طبقه‌بندی کرد:

۴-۳-۱. چارچوب‌های حقوق بشر^۴

تبعیض‌ها موانعی مهم برای توانمندسازی افراد هستند و توجه به حقوق بشر سبب تقویت شمول مالی می‌گردد. بنگلادش و فیلیپین، (کشور کم درآمد و درآمد متوسط)، بیشترین اسناد بین‌المللی حقوق بشر را تصویب کرده‌اند و پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای را در خصوص شمول گروه‌های محروم بدست آورده‌اند.

تبعیض مبتنی بر جنسیت، سن، ناتوانی، مذهب، نژاد، منشأ قومی یا اجتماعی، همچنان موانعی برای جوامع فراگیر که در تلاش برای توانمندسازی افراد هستند، به شمار می‌آیند. این امر به ویژه برای جوامعی که اغلب

با اشکال مختلف تبعیض روبرو هستند، چالش‌برانگیز است. قانون مبارزه با تبعیض، ابزاری بسیار مهم برای اطمینان از حمایت از گروه‌های کم‌درآمد است و در صورت عدم حمایت از حقوق بشر، می‌تواند با جبران خسارت همراه باشد. قوانینی که برابری بین تمام گروه‌های اجتماعی را بدون تبعیض بر اساس جنسیت، توانایی یا شرایط دیگر تأیید می‌کنند، پیام روشنی برای جوامع مبنی بر اینکه اعمال تبعیض، قابل قبول نیست به همراه دارد. چنین قوانینی همچنین به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای از بین بردن اقدامات فرهنگی منفی عمل می‌کند. بر این اساس، یکی از اهداف توسعه پایدار (SDG) نیز بر ارتقاء و اجرای قوانین و سیاست‌های غیر تبعیض‌آمیز متمرکز است. در این زمینه، اکثر کشورهایی که بهترین عملکرد را دارند،

^۱ Closing The Gap, (2019)

^۲ Escap, Undp And Adb

^۳ Accelerating Progress: An Empowered, Inclusive And Equal Asia And The Pacific

^۴ Human Rights Frameworks

کنوانسیون‌های مهم حقوق بشر سازمان ملل و همچنین کنوانسیون‌های اساسی سازمان بین‌المللی کار را در قوانین داخلی خود تصویب و لحاظ کرده‌اند. بنگلادش و فیلیپین، به ترتیب به‌عنوان کشور کم درآمد و درآمد متوسط، بیشترین اسناد بین‌المللی حقوق بشر را تصویب کرده‌اند. پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای که در هر دو کشور در خصوص شمول گروه‌های محروم هم در آموزش و هم در اشتغال، حاصل شده است، توسط بنیاد حقوقی مستحکم، ارائه شده توسط قوانین ملی حقوق بشر و قوانین ضد تبعیض حمایت می‌شود. در سال ۲۰۰۹، فیلیپین قانون جامع حقوق بشر تحت عنوان "مگنا کارتا زنان"^۱ را تصویب کرد، تا از طریق، حمایت و ارتقاء حقوق زنان فیلیپینی، تبعیض را از بین ببرد.

۲.۳.۴. هنجارها و نهادها^۲

چارچوب‌های هنجاری، اصول برابری در دسترسی به خدمات اساسی و فرصت اقتصادی را بیان می‌کنند، همچنین پیشرفتی را که توسط بسیاری از کشورها با بهترین عملکرد به دست آمده است، توضیح می‌دهند. هنگامی که هنجارهای قانونی از طریق نهادهای اختصاصی اجرا و کنترل شوند، تأثیر آنها پایدار و تقویت می‌گردد. در فیلیپین، چارچوب حقوقی جامع در مورد برابری جنسیتی، با انتصاب کمیسیون زنان به طور مستقیم تحت نظارت دفتر رئیس‌جمهور از سال ۱۹۷۵ اجرا شده است. در این خصوص، قزاقستان نیز استراتژی برابری جنسیتی اتخاذ کرده است که چندین حوزه توانمندسازی را در برمی‌گیرد. این کشور یکی از معدود کشورهایی است که به بررسی شکاف دستمزد جنسیتی پرداخته و توانسته نرخ مشارکت نیروی کار زنان را از ۷۰ درصد در سال ۱۹۹۱ به ۷۵ درصد در سال ۲۰۱۳ افزایش دهد.

برای افراد معلول، چندین کشور، قوانینی را تصویب کرده‌اند. به‌عنوان مثال، در مالزی، یک بخش اختصاصی، در وزارت آموزش و پرورش، از سال ۱۹۹۵ بر مدارس ویژه و برنامه‌های فراگیر نظارت دارد. با اجرای "قوانین آموزش"^۳ برای آموزش‌های خاص، شکاف آموزش متوسطه بین کودکان دارای معلولیت و کودکان سالم برطرف شده است. در کشور چین نیز پیشرفت در آموزش متوسطه در بین افراد معلول، توسط "تفاهم‌نامه توسعه آموزش اجباری"^۴ پشتیبانی شده است، که نقشه راه برای دستیابی به آموزش پایه عادلانه

^۱ Magna Carta Of Women

^۲ Norms And Institutions

^۳ Education Rules

^۴ Compulsory Education Development Memorandum

تا سال ۲۰۲۰ را تشریح می‌کند. با این حال، هنگامی که افراد دارای معلولیت با سایر گروه‌ها مقایسه می‌شوند، همچنان با شدیدترین تبعیض روبرو هستند.

۳.۳.۴. مشارکت^۱ فعال در سیاست‌گذاری

مشارکت، هم ابزاری برای بهبود نتایج توسعه و هم ابزاری برای توانمندسازی و تقویت شمول اقتصادی است. مشارکت شهروندان در فرآیندهای تصمیم‌گیری برای اطمینان از پاسخگویی خدمات عمومی به نیازهای آنها ضروری است و می‌تواند نقش مهمی در هدایت تخصیص منابع داشته باشد. در کشورهای کم درآمد، مانند بنگلادش و هند، جامعه مدنی در کاهش شکاف‌های توسعه در زمینه آموزش و یا اشتغال در برخی از گروه‌های محروم نقش اساسی داشته است. در این کشورها، جامعه مدنی با دولت در ارائه خدمات عمومی به افراد محروم همکاری می‌کند، ضمن اینکه از مطالبات گروه‌های محروم نیز برای حقوق اقتصادی و اجتماعی حمایت می‌نماید.

۴.۳.۴. افزایش منابع^۲

علاوه بر زمینه‌ها و محیط‌های فعال (چارچوب‌های حقوق بشر، هنجارها و نهادها، مشارکت فعال در سیاست‌گذاری) که تاکنون به‌عنوان راهبردهایی در جهت تقویت شمول اقتصادی مطالعه و بررسی شد، سیاست‌هایی که دسترسی و کیفیت آموزش و فرصت‌های شغلی را افزایش می‌دهند و بر ظرفیت تصمیم‌گیری گروه‌های خاص محروم متمرکز هستند، نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. این سیاست‌ها در قالب ۲ دسته کلی شامل سیاست‌های مؤثر بخشی و سیاست‌های افزایش نمایندگی در بین گروه‌های محروم بررسی طبقه‌بندی شدند. سیاست‌های مؤثر بخشی به تشریح "سیاست‌های آموزش فراگیر" و "سیاست‌های فراگیر بازار کار" و سیاست‌های افزایش نمایندگی در بین گروه‌های محروم به توضیح "شمول و توانمندسازی ساکنان روستایی"، "سیاست‌های توانمندسازی اقتصادی اجتماعی زنان" و "سیاست‌های فراگیر معلولیت" می‌پردازد.

۴-۴. سهم راهبرد شمول اقتصادی (EIS) در جهت اهداف توسعه پایدار^۳ (SDG)

^۱ participation

^۲ Increase resources

^۳ Sustainable Development Goals

۱۰ هدف از ۱۷ اهداف توسعه پایدار در راستای ارتقای شمول اقتصادی	پاسخ‌های عملیاتی راهبرد شمول اقتصادی
سلامتی و تندرستی: اطمینان از زندگی سالم و ترویج رفاه برای همه در همه سنین	- بهبود دسترسی به حمل و نقل مطمئن و ایمن - ارتقاء شبکه‌های جاده‌ای که ارتباط قابل توجهی با افزایش جمعیت دارند - سرمایه‌گذاری در اتصالات جدید یا بهسازی شده آب و فاضلاب و دستگاه‌های آبیاری
کیفیت آموزش و پرورش: آموزش و پرورش فراگیر و عادلانه و ایجاد فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه	- حمایت از معرفی کیفیت آموزش معتبر محلی، برنامه‌های یادگیری مبتنی بر کار (کارآموزی مؤثر و...) - بهبود مشارکت بین کارفرمایان (مشتریان EBRD) و مدارس حرفه‌ای - تسهیل مسیرها به مشاغل مناسب
برابری جنسیتی: دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران	- معرفی فرصت‌های برابر بهبود یافته در سیاست‌ها و روش‌های HR در سطح شرکت‌ها - ارائه خطوط اعتباری و مشاوره متناسب با MSME به رهبری زنان (در برنامه‌های کسب و کار)
آب پاک و فاضلاب: اطمینان از در دسترس بودن و مدیریت پایدار آب و فاضلاب برای همه	بهبود اتصالات آب و فاضلاب و دسترسی به منبع برق
انرژی مقرون به صرفه و پاک: اطمینان از دسترسی به انرژی ارزان قیمت، قابل اعتماد، پایدار و مدرن برای همه	قابلیت اتصال جدید به شبکه برق که برای اولین بار اتصال برق در مناطق روستایی و دورافتاده را قادر می‌سازد.
کار شایسته و رشد اقتصادی: ترویج ثبات، رشد اقتصادی پایدار، فراگیر، اشتغال کامل و مولد و کار مناسب برای همه	- دستیابی به مهارت‌های محلی از طریق بهبود امکانات و پشتیبانی از ارائه‌دهندگان حرفه‌ای و سایر آموزش‌ها برای بهبود اشتغال‌زایی - بهبود تدارکات و رویه‌های فراگیر به عنوان بخشی از PPP و گسترش ابتکار عمل زنجیره تأمین فراگیر
صنعت، نوآوری و زیرساخت‌ها: ایجاد زیرساخت‌های انعطاف‌پذیر، ترویج صنعت گسترده و پایدار و تقویت نوآوری	- افزایش اتصال IT در جهت ترویج دسترسی به بازارها، کارآفرینی و یا شمول مالی - خطوط اعتباری و مشاوره متناسب با MSMEs در مناطق تعریف شده تحت عنوان دورافتاده و محروم - دسترسی به منابع مالی برای کسب و کار متعلق به پناهندگان - وام ارز محلی در کشورهای با نوسانات نرخ ارز و نابرابری‌های منطقه‌ای در دسترس بودن وام ارز محلی
کاهش نابرابری‌ها: کاهش نابرابری درآمد در درون و میان کشورها	- پشتیبانی و تقویت استانداردهای فرصت‌های برابر ملی / بخشی و طرح‌های اعتباربخشی مرتبط
شهرها و جوامع پایدار: ایجاد شهرها و شهرک‌های انسانی فراگیر، ایمن، مقاوم و پایدار	- پشتیبانی از حمل و نقل و طراحی شهری فراگیر
صلح، عدالت و نهادهای قوی: ارتقاء جوامع صلح‌آمیز و فراگیر برای توسعه پایدار، دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد نهادهای مؤثر، پاسخگو و فراگیر در همه سطوح	- انجام گفتگوی سیاست‌گذاری برای معرفی استانداردهای مهارت‌های ملی بهبود یافته، منعکس‌کننده نیازهای فعلی و مورد انتظار بازار کار آینده - انجام گفتگوهای سیاسی درباره توسعه روستایی با همکاری ذینفعان محلی - پشتیبانی و تقویت استانداردهای فرصت‌های برابر ملی / بخشی و طرح‌های اعتباربخشی مرتبط

۵. راهکارهایی جهت تقویت شمول اقتصادی

۵-۱. اهرم بازار

در بیشتر کشورها، بخش خصوصی محرک رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی است. در یک اقتصاد بازار آزاد، هدف بنگاه‌های خصوصی، سودآوری و نوآوری و ایجاد فرصت‌هایی در زنجیره ارزش می‌باشد. رویکردهای بازار محور، در تلاش برای فراگیر بودن، عناصر و اجزاء لازم برای دستیابی به پایداری را در اختیار دارند. راه‌حل‌های بازار، پاسخگو به تقاضا و تولید منابعی هستند که می‌تواند در بنگاه‌ها و اشتغال‌زایی مجدد سرمایه‌گذاری شوند؛ بنابراین، برای تحقق شمول اقتصادی راهکارها و برنامه‌ها باید با بازارها مرتبط باشند و به دولت یا خدمات وابسته نباشد. در این راستا، برنامه‌هایی که به علایق افراد می‌پردازند (مانند سرمایه‌گذاری خرد یا توسعه مهارت‌های شغلی) نقش مهمی در آماده‌سازی آنها برای مشارکت در بازارهای رقابتی و جریان اصلی اقتصاد دارند. از این رو، این برنامه‌ها باید با اصلاحات در چارچوب نهادی، از جمله حقوق مالکیت، قوانین ورشکستگی، غیررسمی اقتصاد و حاکمیت قانون در ارتباط باشند. در غیر این صورت، خدمات به افراد در رشد و پیشرفت پایدار بنگاه‌ها و خانوارها ناکام می‌ماند.

۵-۲. کسب و کار و کارآفرینی به عنوان مؤلفه‌های اصلی شمول اقتصادی

کارآفرینی و ظرفیت خلق کسب و کارهای کوچک و متوسط^۱ (SMEs) به عنوان موتور محرکه توسعه اقتصادی و اجتماعی، نقش اساسی در فرآیند توسعه جوامع دارند. از آنجا که نمی‌توان اثر کسب و کارهای کوچک را در رشد اقتصادی کشورها نادیده گرفت، برای پیشرو بودن در این امر، کشورها اقدام به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های بلندمدت می‌نمایند و مشوق‌ها و شرایطی را به وجود می‌آورند تا از ظرفیت خلق کسب و کارهای کوچک و متوسط برای رسیدن به رشد پایدار استفاده نمایند. بنگاه‌های کوچک و متوسط نقش مهمی در اقتصاد جهانی به‌ویژه در اشتغال‌زایی ایفا می‌کنند. کارآفرینان و صاحبان کسب و کار کوچک و متوسط، این فرصت را فراهم می‌آورند تا افراد به‌طور مستقیم در رشد اقتصادی مشارکت داشته باشند. به عبارت دیگر، با رشد مشاغل و ایجاد اشتغال، این فرصت در اختیار افراد قرار می‌گیرد تا در اقتصاد،

^۱ Small And Medium-Sized Enterprise

فعال باشند. از این رو، نقش کارآفرینان و ایجاد کسب و کار کوچک در تسهیل شمول اقتصادی بسیار حائز اهمیت است.

۵-۲-۱. کارآفرینی جوانان و زنان در تقویت شمول اقتصادی

افزایش سرمایه انسانی و توجه به توانمندسازی اقتصادی زنان، جوانان و سایر گروه‌ها برای تقویت شمول اقتصادی ضروری است. توانمندسازی این گروه‌ها به طور مؤثر، تأثیرات مثبتی بر خانوارها می‌گذارد و ظرفیت‌های بلا استفاده در جامعه را آزاد و از این طریق به تقویت شمول اقتصادی منجر می‌گردد.

توانمندسازی اقتصادی جوانان و زنان به طور مؤثر، تأثیرات مثبتی بر خانوارها می‌گذارد و ظرفیت‌های بلا استفاده در جامعه را آزاد و از این طریق به تقویت شمول اقتصادی منجر می‌گردد.

این راستا، شناخت کارآفرینی جوانان و زنان به عنوان محرک اصلی توسعه اقتصادی، در راستای مسیر بالقوه

برای رفع فقر ضرورت دارد. به دلیل اهمیت این موضوع، در این بخش، کارآفرینی جوانان و زنان را مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهیم:

در سال‌های اخیر کارآفرینی جوانان در بسیاری از کشورها به عنوان راهی برای تقویت رقابت اقتصادی و ترویج توسعه منطقه‌ای از اهمیت بالایی برخوردار شده است. در حالی که کارآفرینی جوانان زمینه‌ای برای بحث و گفتگو در محافل دانشگاهی و سیاسی است، دو عامل اصلی، توجه روزافزون به آن را در کشورها به خود اختصاص می‌دهد. عامل اول، افزایش تعداد جوانان بیکار در مقایسه با جمعیت فعال است. عامل دوم، نیاز به رقابت بیشتر برای توسعه مهارت و کارآفرینی به عنوان راهی برای پرداختن به جهانی شدن است. اگرچه ادبیات مربوط به کارآفرینی جوانان محدود است، اما شواهدی وجود دارد که جوانان تصور می‌کنند کار کردن برای خودشان از آنجا که شغل، آزادی و استقلال را برای آنها فراهم می‌کند، مناسب‌تر است. از این رو، انگیزه تلاش برای ارتقاء کارآفرینی در جوانان با توجه به نیاز مبرم به ایجاد شغل با توجه به رشد جمعیت جوان، ایجاد می‌شود. برای کشورهایی که از جمعیت جوان برخوردارند، جوانان نماینده یک منبع مهم هستند که می‌تواند توسعه اقتصادی آینده و تحول ساختاری را تقویت کند. با این حال، تحقق این مزایای اقتصادی بستگی به دسترسی به فرصت‌های شغلی دارد. تلاش برای بهبود فرصت‌های شغلی جوانان (از جمله از طریق توسعه کارآفرینی در جوانان) منافع گسترده‌ای برای کل اقتصاد فراهم می‌نماید. مشاغل

کارآفرینی به خصوص در شرایطی که مشاغل دولتی انتخاب غالب فارغ التحصیلان جوان است، می تواند باعث توسعه بخش خصوصی و باز کردن مسیرهای جدید این فرصت شود. در این خصوص، تقویت شمول اقتصادی از طریق کارآفرینی اقدامات زیر را می طلبد:

❖ ایجاد فرصت های شغلی برابر برای جوانان

• هدایت جوانان به جریان اصلی اقتصادی

• رسیدگی به برخی از مشکلات اجتماعی روانی و بزه کاری جوانان

• کمک به جوانان برای توسعه مهارت ها و تجربیات جدیدی

• ارتقاء نوآوری و مقاومت در جوانان

به نظر می رسد زنان نیز یک گروه هدف مهم در برنامه های توسعه بخش خصوصی و ارتقاء کارآفرینی به شمار می آیند. شواهد تجربی نشان می دهد که فعالیت زنان می تواند به چهار طریق شمول اقتصادی را تقویت کند:

- رشد کلان اقتصادی

- نتایج مطلوب تر توسعه

- تنوع اقتصادی بیشتر

- کاهش سطح نابرابری درآمد

افزایش مشارکت اقتصادی زنان باعث ایجاد دستاوردهایی در کشورها (از همه مهم تر در اقتصادهای نوظهور) با تمام سطوح درآمدی می شود. برآورد سازمان بین المللی کار^۱ (ILO) تأیید می کند که ۹۴ درصد از ۸۶۵ میلیون زن در جهان که با موانع قابل توجهی برای مشارکت اقتصادی روبرو هستند، در کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند. مطالعات انجام شده توسط صندوق بین المللی پول نیز همبستگی بالایی را بین پیشرفت در برابری جنسیتی و رشد اقتصادی در کشورهای کم درآمد نشان می دهد. به عنوان مثال، در حالی که از بین بردن شکاف جنسیتی در مشارکت نیروی کار در ایالات متحده می تواند تولید ناخالص داخلی را حدود ۵ درصد افزایش دهد، در کشورهایی با درآمد پایین همچون مصر می تواند تولید ناخالص داخلی را تا ۳۴ درصد افزایش دهد. از این رو، لازم است این کشورها برای تقویت شمول اقتصادی از طریق مشارکت

^۱ International Labour Organization

اقتصادی زنان و ارتقاء کارآفرینی، تلاش برای سرمایه‌گذاری در پتانسیل اقتصادی زنان و از بین بردن موانع قانونی، ساختاری و فرهنگی را در دستور کار خود قرار دهند.

سؤال این است که آیا هدایت بیشتر منابع به سمت توسعه پتانسیل کارآفرینی زنان و حمایت از بنگاه‌های خرد و کوچک آنها به رشد اقتصاد فراگیر جنسیتی در کشورهای در حال توسعه کمک می‌کند؟ تحقیقات نشان می‌دهد که تأثیرات یا مزایای احتمالی سیاست‌ها و برنامه‌ها برای مشارکت اقتصادی و کارآفرینی زنان هنوز ناشناخته مانده و جستجوی "راه‌حل‌های معجزه‌آسا" در اقدامات سیاستی که صرفاً بر توسعه بخش خصوصی برای غلبه بر موضوعات نابرابری جنسیتی، محرومیت و حاشیه‌نشینی تمرکز می‌نماید، بی‌اثر است. بدون شک برنامه‌هایی وجود دارند که به نفع برخی زنان باشد، اما هنگامی که مشکل واقعی دست‌نخورده باقی بماند - این بدان معناست که کارآفرینانی که در اقتصادهای مردسالارانه و جوامعی که در آن علیه زنان نسبت به مردان مغرضانه عمل می‌شود، فعالیت می‌نمایند و در نتیجه موقعیت و موفقیت کارآفرینی زنان را محدود می‌کنند - تلاش‌ها بیهوده و بدون هیچ‌گونه تأثیر کلان اجتماعی یا اقتصادی باقی خواهد ماند.

در این راستا، تغییرات جدی و اصلاحات واقعی هنوز به اثبات نرسیده است و با تعصب پایدار جنسیتی در کارآفرینی، باید انتظارات خود را از ارتقاء کارآفرینی تحقق‌بخشیم تا توسعه اقتصادی فراگیر جنسیتی را که به‌طور برابر به نفع زنان و مردان است، به دنبال داشته و به دنبال راه‌حل‌ها و شیوه‌های سیاستی جایگزین باشیم. در این خصوص، سه بلوک ساختاری برای ارتقاء کارآفرینی شامل متعهد بودن به عدالت جنسیتی، در نظر داشتن تأثیرات اقتصادی و اجتماعی و در نهایت خانواده، ازدواج و فرزندان که ممکن است به تبعیض جنسیتی در زمینه کارآفرینی پردازد، مطرح می‌گردد.

آنچه مشهود به نظر می‌رسد، این است که برای دستیابی به رشد فراگیر اقتصادی، به راه‌حل‌های سیاستی نیاز است که محدودیت‌های جنسیتی خاص را در زمینه‌های کارآفرینی برطرف نماید. در این زمینه، دیدگاه‌های فمینیستی می‌تواند با پرده‌برداری از ظرافت‌های جنسیتی و به‌کارگیری شیوه‌های سیاستی مناسب در زمینه‌های خاص برای افراد خاص در تسهیل توسعه چارچوب‌ها برای تحلیل اثراتی که عدالت را در چنین زمینه‌های پیچیده‌ای قرار می‌دهد، بکار رود.

۵-۲-۲. تعیین اهداف شمول اقتصادی از طریق کارآفرینی

استعدادهای پنهان را می‌توان در بسیاری از جوامع از جمله در میان مردم محروم یافت. در بین بنگاه‌های موفق در اقتصادهای نوظهور، بخش گسترده‌ای از مشاغل کوچک و نوپا وجود دارد. بسیاری از این بنگاه‌ها و کارآفرینان می‌توانند برای جوامع با امتیاز کمتر، رشد و اشتغال ایجاد کنند. برای بهره‌برداری از این پتانسیل و ترویج شمول اقتصادی، باید اهداف از بین ملاحظات متعدد انتخاب شود.

جهت گسترش شمول اقتصادی از طریق کارآفرینی باید چهار هدف تشویق افراد بیشتر با پیشینه‌های گوناگون برای کارآفرینی، تقویت رشد بنگاه‌ها، اجرای اصلاحات نهادی و ارتقاء توسعه محلی جوامع، پرورش اکو سیستم‌های کارآفرینی سالم و پیوند آنها با اقتصادهای ملی و جهانی مدنظر قرار گیرد.

اولین هدف، تشویق افراد بیشتر با پیشینه‌های گوناگون برای کارآفرینی است. کارآفرینان، هسته اصلی یک اکوسیستم کارآفرینی را تشکیل می‌دهند. در مواردی که فرصت‌های شغلی سنتی، کمیاب هستند، کارآفرینی مسیری را برای جلوگیری از وابستگی به شبکه امنیت اجتماعی و کشف مسیرهای پیشرفت فراهم می‌کند. آموزش نیز نقش مهمی در شکل دادن به آرمان‌های حرفه‌ای، تفکر انتقادی و نگرش به حل مسئله دارد.

هدف دوم تقویت رشد بنگاه‌ها است. کشورهای در حال توسعه، در حال حاضر از میزان خوداشتغالی بالایی برخوردار هستند. آنچه این کشورها به آن نیاز دارند، نه تنها تعداد بیشتری از بنگاه‌های کوچک، بلکه بنگاه‌های نوپا با کیفیت بالاتر و بنگاه‌های در حال رشد با تولید بیشتر و مناسب برای سرمایه‌گذاری است.

هدف سوم اجرای اصلاحات نهادی است که تحقق دو هدف اول را تسهیل می‌کند. بهبود فضای کسب و کار برای بنگاه‌های کوچک و متوسط که به‌طور نامتناسبی تحت تأثیر بار اداری و محیط‌های غیرقابل پیش‌بینی قرار گرفتند یک اولویت محسوب می‌شود. موانع سیستمی برای رشد بنگاه‌ها شامل حقوق مالکیت ضعیف، رژیم‌های مالیاتی پیچیده و سنگین، فساد گسترده و محیط نظارتی غیرقابل پیش‌بینی است. این موارد، مانع ایجاد شغل، سودآوری و محدودیت فرصت برای افراد با دسترسی بهتر به منابع می‌شود. هدف چهارم، جذب کارآفرینان و مشاغل جداشده به مسیر اصلی اقتصاد شامل مشاغل رسمی، دسترسی

به بازارها و خدمات مالی و گسترش خدمات عمومی است. این امر از طریق اصلاحات قانونی، توسعه شبکه‌های خصوصی و سرمایه‌گذاری‌های عمومی انجام می‌شود.

هدف نهایی ارتقاء توسعه محلی جوامع، پرورش اکوسیستم‌های کارآفرینی سالم و پیوند آنها با اقتصادهای ملی و جهانی است. شهرها تمایل دارند بهترین شرایط را برای توسعه ارگانیک اکوسیستم‌های کارآفرینی فراهم کنند. توسعه چندین شهر و منطقه در سراسر کشور باعث افزایش تنوع و کاهش نابرابری‌ها می‌شود. تمرکز بر اکوسیستم‌های محلی فعالان جامعه را قادر می‌سازد تا گرد هم آمده و هم‌افزایی به وجود آورند. نقش و توانایی مقامات محلی در ارتقاء کارآفرینی و ادغام این فعالیت‌ها در چارچوب ملی برای موفقیت برنامه‌های اقتصاد ملی بسیار مهم است.

۶. بررسی وضعیت برخی از شاخص‌های شمول اقتصادی در ایران

با توجه به شاخص‌های پیشنهادی شمول اقتصادی که در این گزارش به آن پرداخته شد، در ادامه به مطالعه و بررسی برخی از مهم‌ترین این شاخص‌ها در ایران می‌پردازیم تا از این طریق تهدیدها و فرصت‌های پیشرو جهت تقویت شمول اقتصادی آشکار گردد:

۶-۱. شاخص نابرابری جنسیتی^۱

این شاخص نابرابری جنسیتی را از ۳ بعد توسعه انسانی (سلامت، توانمندی و بازار کار) مورد بررسی قرار می‌دهد. بعد سلامت از طریق اندازه‌گیری میزان مرگ‌ومیر مادران و نرخ باروری دختران نوجوان، بعد توانمندی از نسبت زنانی که در پارلمان کشورها حضور دارند و نسبت زنان به مردان ۲۵ ساله و بیشتر با حداقل تحصیلات متوسطه و بعد بازار کار از طریق نرخ مشارکت نیروی کار زنان ۱۵ ساله و بیشتر سنجیده می‌شود. بر اساس آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد، این شاخص در ایران از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ تغییر چندانی نداشته، در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته و در سال ۲۰۱۷ به ۰/۴۶۱ و در سال ۲۰۱۸، ۰/۵۸۹ می‌باشد که در مجموع ۱۴۹ کشور در رتبه ۱۴۲ و جزو ۱۰ کشور با بیشترین شکاف جنسیتی قرار گرفته است.^۲ هرچند این شاخص به صفر نزدیک‌تر باشد، نابرابری جنسیتی کمتر است.

^۱ Gender Inequality Index

^۲ The Global Gender Gap Report 2018, World Economic Forum

۲-۶. نرخ مشارکت اقتصادی^۱ (نیروی کار)

نرخ مشارکت اقتصادی از جمله شاخص‌های کلیدی بازار کار در سطح جهان محسوب می‌شود. این نرخ که از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) به جمعیت در سن کار به دست می‌آید، بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران نرخ مشارکت اقتصادی (نیروی کار) طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۵ زیر ۴۰ درصد بوده و در (پاییز ۹۷)، ۴۰٫۵٪ برآورد شده است که نسبت به دوره مشابه خود در سال ۱۳۹۶، حدود ۰٫۴ واحد درصد افزایش را نشان می‌دهد. نرخ مشارکت اقتصادی بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران در پاییز سال ۱۳۹۸، ۴۰٫۱٪ برآورد شده است که این نرخ نسبت به پاییز سال ۱۳۹۷، ۰٫۴ واحد درصد کاهش داشته است. بررسی این روند نشان می‌دهد هرزمانی که رشد قابل ملاحظه‌ای در اقتصاد و سرمایه‌گذاری‌های کلان دولتی (بالاتر از امور زیربنایی) اتفاق افتد، آن زمان زمینه‌های ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر در کشور فراهم می‌شود. از این شاخص برای تدوین سیاست‌های اشتغال و برنامه‌ریزی‌ها می‌توان بهره گرفت.

۳-۶. شاخص ادراک فساد^۲ (CPI)

موسسه بین‌المللی شفافیت^۳ در جدیدترین گزارش خود در سال ۲۰۱۹ شاخص ادراک فساد ایران را با امتیاز ۲۸ از ۱۰۰ در بین ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۴۶ قرار داد. امتیاز ایران نسبت به سال ۲۰۱۸ تغییری ندارد؛ اما رتبه ایران با سقوط هشت پله‌ای، از ۱۳۸ به ۱۴۶ تنزل یافته و نام آن در کنار کشورهایی همچون آنگولا، موزامبیک و بنگلادش دیده می‌شود. این معیار، شاخصی است که رتبه‌ی فساد در بخش عمومی یک کشور را در میان سایر کشورهای جهان نشان می‌دهد. رقم شاخص ادراک فساد بین ۰ تا ۱۰۰ قرار دارد، به این صورت که فاسدترین دولت‌ها (از نگاه کارشناسان و صاحبان کسب و کار در کشور مربوطه) امتیازشان به عدد صفر نزدیک‌تر است و پاک‌ترین دولت‌ها نیز امتیازی نزدیک‌تر به ۱۰۰ کسب می‌کنند که طبیعتاً در رتبه‌ای بهتر نیز جای می‌گیرند. در رتبه‌بندی جدید سازمان شفافیت بین‌الملل، بخش دولتی ایران به‌مانند سال‌های گذشته امتیازی پایین‌تر از حد متوسط کسب نموده و در جایگاهی بسیار نازل در سطح منطقه و جهان قرار گرفته است.

۴-۶. امید به زندگی^۴

^۱ Economic Participation Rate

^۲ Corruption Perception Index

^۳ Transparency International

^۴ Life Expectancy

امید به زندگی یک شاخص آماری است که متوسط طول عمر هر فرد در یک جامعه را نشان می‌دهد. در این میزان؛ هر چه شاخص‌های بهداشتی و درمانی بهبود یافته باشد، امید به زندگی افزایش خواهد یافت، به همین دلیل این شاخص یکی از شاخص‌های سنجش پیشرفت و عقب‌ماندگی کشورها تلقی می‌شود. بر اساس آمارهای گزارش «شاخص رقابت‌پذیری جهان ۲۰۱۹»، امید به زندگی ایران با امتیاز ۸۰/۴ در رتبه ۷۱ قرار دارد. رشد این شاخص به فاکتورهای زیادی برمی‌گردد که ایران در سال‌های اخیر موفق به توسعه آنها شده است. کاهش مرگ و میر کودکان، افزایش کیفیت زندگی سالمندان و ریشه‌کن شدن بیماری‌های واگیردار از جمله عواملی است که باعث شد ایران در این شاخص نرخ صعودی را در پیش بگیرد.

۵-۶. شاخص حاکمیت قانون

شاخص حاکمیت قانون پروژه عدالت جهانی^۱، جامع‌ترین مجموعه داده جهان است که حاکمیت قانون را بر اساس تجربیات و برداشت‌های عموم مردم و متخصصان داخلی در سراسر جهان با ارائه امتیازات و رتبه‌بندی‌ها بر اساس هشت عامل محدودیت در قدرت دولت، عدم وجود فساد، دولت باز، حقوق اساسی، نظم و امنیت، اجرای قانونی، عدالت مدنی و عدالت کیفری در ۱۱۳ کشور اندازه‌گیری می‌کند. شاخص حاکمیت قانون بین ۰ تا ۱ بوده و ۱ نشان‌دهنده پابندی قوی به قانون است. بر اساس این شاخص در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۷ ایران با امتیاز ۰/۴۸ رتبه ۸۰ را در میان ۱۱۳ کشور به خود اختصاص داده است.

۷. جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی جهت تقویت شمول اقتصادی در ایران

در این گزارش، ضمن معرفی مفهوم شمول اقتصادی، پنج ویژگی آن شامل عادلانه، مشارکتی، در حال رشد، پایدار و باثبات، توسط بنیاد راکفلر مورد مطالعه قرار گرفت و یک چارچوب پیشنهادی متشکل از این ۵

عدم انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری، ضعف نظام آموزشی و ... در ایران سبب عدم شکل‌گیری فرصت‌های شغلی متناسب با پتانسیل‌های اقتصاد ملی و در نتیجه ضعف شمول اقتصادی شده است.

ویژگی به همراه ۱۵ زیرمجموعه و ۵۷ شاخص پیشنهادی بررسی شد. همچنین جهت افزایش شمول اقتصادی جوانان و زنان، راهبردهای شمول اقتصادی (EIS) از دیدگاه بانک اروپایی بازسازی و توسعه (EBRD)، با ۳ موضوع استراتژیک ۱- دسترسی به

^۱ The World Justice Project (Wjp) Rule Of Law Index

اشتغال و مهارت، ۲- کارآفرینی و دسترسی به منابع مالی و ۳- دسترسی به خدمات در جهت تقویت فرصت‌های اقتصادی، مورد مطالعه قرار گرفت. در مطالعه دیگری ۴ راهبرد شمول اقتصادی با تأکید بر ایجاد کسب و کار که شامل بخش‌های صنعت با فرصت بالارو به رشد، اعمال نفوذ قدرت اقتصادی نهادها، گسترش کسب و کار اقلیت‌ها، افزایش اشتغال‌زایی از طریق سرمایه‌گذاری‌های عمومی است، معرفی شد. جهت تقویت شمول اقتصادی، توجه به کسب و کار و کارآفرینی و توانمندسازی اقتصادی زنان، جوانان به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی شمول اقتصادی مورد توجه قرار گرفت. در نهایت نیز برخی اهداف جهت ترویج شمول اقتصادی از طریق کارآفرینی بررسی شد.

در این راستا، در کشور ایران نیز عدم شکل‌گیری فرصت‌های شغلی متناسب با پتانسیل‌های اقتصاد ملی، به دلیل عدم انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل، ضعف نظام آموزشی در تربیت نیروی کار مورد نیاز بازار کار، دستیابی اقشار آسیب‌پذیر به فرصت‌های اقتصادی برابر (شمول اقتصادی) را با محدودیت جدی مواجه ساخته است و متأسفانه اقدامات صورت گرفته تاکنون نتایج مطلوبی نداشته است. به‌طور کلی عوامل داخلی اعم از محیط کسب و کار نامناسب یکی از عواملی است که منجر شده مسئله فقر و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر در ایران، همواره یکی از جدی‌ترین معضلات کشور تلقی می‌شود. از این رو، با توجه به شاخص‌های پیشنهادی شمول اقتصادی در این گزارش برخی از مهم‌ترین شاخص‌ها مانند شاخص نابرابری جنسیتی، نرخ مشارکت اقتصادی (نیروی کار)، شاخص ادراک فساد (CPI)، امید به زندگی و شاخص حاکمیت قانون در ایران مطالعه و بررسی شد که نتایج آن به‌صورت زیر است:

ایران از نظر شمول اقتصادی نسبت به کشورهای توسعه یافته در وضعیت مطلوبی قرار نداشته، از این رو می بایست در راستای تقویت شمول اقتصادی و بهبود حکمرانی خوب، در کشور راهکارهای همچون کاهش محدودیت های جنسیتی، کاهش سطح فساد، بهبود حاکمیت قانون، تقویت بخش خصوصی، آموزش و ... در دستور کار قرار دهد.

ایران، با شاخص نابرابری جنسیتی ۰/۵۸۹ در سال ۲۰۱۸، در مجموع ۱۴۹ کشور، در رتبه ۱۴۲ جای دارد و جزء ۱۰ کشور با بیشترین شکاف جنسیتی قرار گرفته است. نرخ مشارکت اقتصادی بر اساس داده های مرکز آمار ایران در پاییز سال ۱۳۹۸، ۴۰٫۱٪ برآورد شده که این نرخ نسبت به پاییز سال ۱۳۹۷، ۰٫۴ واحد درصد کاهش داشته است. موسسه بین المللی شفافیت در جدیدترین گزارش خود در سال ۲۰۱۹ با توجه به امتیاز شاخص ادراک فساد

ایران (۲۶ از ۱۰۰) این کشور را در بین ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۴۶ قرار داد که بر اساس آن بخش دولتی ایران امتیازی پایین تر از حد متوسط کسب نموده است. بر اساس آمارهای گزارش شاخص رقابت پذیری جهان در سال ۲۰۱۹، امید به زندگی ایران با امتیاز ۸۰/۴ در رتبه ۷۱ قرار دارد که نشان دهنده کاهش مرگ و میر کودکان، افزایش کیفیت زندگی سالمندان و ریشه کن شدن بیماری های واگیردار در ایران است. همچنین شاخص ضریب جینی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ با حدود ۰/۰۱ واحد افزایش به عدد ۰/۴۰۹۳ رسید. شاخص حاکمیت قانون در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۷ ایران را با امتیاز ۰/۴۸ در رتبه ۸۰ در میان ۱۱۳ کشور جای داده است.

با توجه به این آمار در مجموع می توان گفت ایران از نظر شمول اقتصادی نسبت به کشورهای توسعه یافته در وضعیت مطلوبی قرار نداشته، از این رو می بایست در راستای تقویت شمول اقتصادی و بهبود حکمرانی خوب، در کشور راهکارهای زیر در دستور کار سیاست گذاران قرار گیرد:

- برطرف نمودن محدودیت های جنسیتی خاص در زمینه های کارآفرینی و توانمندسازی زنان و کوشش برای افزایش مشارکت آنان در موقعیت های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی از طریق افزایش سطح دانش رسمی آنها.

- کاهش سطح فساد از طریق ایجاد جریان آزاد اطلاعات، استقلال دستگاه قضایی و نهادهای نظارتی، حذف برخی محدودیت‌ها و ساده‌سازی قوانین، بهبود وضعیت حقوق و دستمزد، مشارکت بیشتر مردم در ساختار قدرت سیاسی، اولویت قرار دادن مبارزه با فسادهای کلان

- بهبود رتبه حاکمیت قانون از طریق «طراحی نظام و سامانه اطلاعاتی دقیق و جامع به منظور رصد و پایش دقیق محیط اداری کشور و شناسایی وضعیت اجرا یا عدم اجرای مصوبات، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها»، «تدوین برنامه‌های اصلاح نظام اداری بر اساس هر وزارتخانه و سازمان دولتی»، «تهیه مدل ملی برای ارزیابی حاکمیت قانون به تفکیک کلیه دستگاه‌های اجرایی و تخصیص بودجه‌های سالانه بر اساس عملکرد هر دستگاه در حوزه اجرای درست قوانین»، «استفاده از کمک‌های سازمان ملل متحد در چارچوب برنامه ارتقای حاکمیت قانون در کشورها در زمینه کاهش خشونت‌ها و تسهیل دسترسی گروه‌های آسیب‌پذیر به دستگاه قضایی»، «ایجاد و توسعه دادگاه‌های تخصصی ویژه برای رسیدگی به امور گوناگون از جمله اقتصادی زنان و کودکان»

- راهبردها و ابزارهای جدید برای تقویت و بهبود محیط کسب و کار کوچک و مشاغل نوپا با همکاری دولت و بخش خصوصی مانند به‌کارگیری روش‌هایی برای تأمین اعتبار و مشاوره بیشتر برای کارآفرینان و مشاغل کوچک به‌ویژه بنگاه‌های متعلق به اقلیت‌ها و تداوم جریان‌های تأمین مالی برای پشتیبانی از برنامه‌های توسعه کسب و کار

- فراهم نمودن برنامه‌ها و یا خدمات توسط دولت در قالب توسعه کسب و کار که منجر به افزایش توانایی ساکنان محروم برای تضمین شغل مناسب می‌گردد

- استفاده از مشوق‌ها و رویکردهای دیگر برای تشویق بخش خصوصی در جهت تقویت شمول اقتصادی (به‌عنوان مثال، دولت می‌تواند منابع عمومی را برای توسعه پروژه‌های محلی در اختیار بخش خصوصی قرار دهد و یا تهیه بخشی از کالاها و خدمات مورد نیاز بنگاه‌های محلی را بر عهده بگیرد).

- افزایش منابع توسعه نیروی کار و فرصت‌های شغلی

- شناسایی و پیگیری راهکارهایی در راستای گسترش منابع برنامه‌های آموزشی و خدمات پشتیبانی جهت توسعه نیروی کار ماهر، بهبود ارتباط و انتشار اطلاعات در مورد شغل‌ها، صلاحیت‌های مربوط به شغل‌ها در جهت ارائه فرصت‌های شغلی مناسب
- آموزش اقشار آسیب‌پذیر در راستای ارتقاء مهارت‌ها و شانس آنها برای جذب در بازار کار

منابع

- 1- Chris Benner & Manuel Pastor (2016), INCLUSIVE ECONOMY INDICATORS - FRAMEWORK & INDICATOR RECOMMENDATIONS
- 2- COLLECTIVELY WE RISE: The Business Case for Economic Inclusion in Baltimore(2018), www.baltimorepartnership.org
- 3- Economic Inclusion Strategy (EIS),European Bank for Reconstruction and Development
- 4- Gayle Tzemach Lemmon, Rachel Vogelstein, (2017)Building Inclusive Economies How Women's Economic Advancement Promotes Sustainable Growth, Council on Foreign Relations
- 5- Kim Eric Bettcher, Teodora Mihaylova, (2015), "Economic Inclusion: Leveraging Markets and Entrepreneurship to Extend Opportunity", Center for International Private Enterprise
- 6- Sarah Treuhaft and Victor Rubin, PolicyLink,Economic Inclusion: Advancing an Equity-Driven Growth Model, Big ideas for job creation
- 7- The Global Gender Gap Report (2018), World Economic Forum
- 8- Vossenbergh (2013) Women Entrepreneurship Promotion in Developing Countries: What explains the gender gap in entrepreneurship and how to close it? MsM Working Paper Series
- 9- "CLOSING THE GAP"(2019) ,Empowerment and Inclusion in Asia and the Pacific, United Nations publication

آدرس: تهران خیابان خالد اسلامبولی، کوچه سوم، پلاک ۹

تلفن: ۰۲۱-۸۸۷۲۴۴۷۲

فاکس: ۰۲۱-۸۸۱۰۰۳۶۳

کد پستی: ۱۵۱۳۶۴۶۶۱۱

وبسایت: www.earc.ac.ir

پست الکترونیکی: info@earc.ac.ir